

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

O D G O V O R I

OTOKAR BŘEZINA

Nad nami je kletev; še v hrepenenja najvišjem poleti
sužnji smo teže zemljé, v tmó svoje krvi smo ujeti.

«Močni ste in nesmrtni; in vaše duše nerazodete
nosijo v sebi pomladi in solnca, trgatve in žetve neštete.»

V molku vesoljstva, sred zvezd, ki gasnoč so zakrvavele,
kakor v verigi stražnih sovražniških ognjev so duše nam osamele.

«Oborožencev oklepi težé vas: izbrani ste, da se borite
in da v tej borbi vsa bitja na zemlji osvobodite.»

Na poraženca prsi razbite poklekati, nekaj nas sili,
a ljubiti ne znamo, ne znamo, še če bi radi ljubili.

«Kakor nezrelo sadje ste trdi; a v tajnih poletij
žaru zorite za praznik bratskih objetij.»

Radost je solnce, gledano v snu: ko vzbudiš se, izgine;
s tisoč očmi zre bolešt in nikdar v snu vsa ne premine ...

«Z milijoni ste v tajno vez bratstva se zlili
in v milijonov radósti samó boste se veselili.»

K plavajočim otokom po brazdi široki vonjave plujemo ...
Plujemo in otoki plujó in nikdar se ne približujemo ...

«Vaši kraljevski pogledi so vas s slepoto zastrli:
v blesku otoki, ki v duši cvetó vám, pred vami so se odprli.»

(Iz zbirke «Ruce» prevel Fran Albrecht.)

S P O M I N S K A

MIRKO PRETNAR

Čas ločitev, trdi čas,
rečeš mirno drugu: srečno.

Vrneš se, poglej v obraz:
vse preide časno v večno.

Ne spoznaš ga: brez solza
hodiš trdo pot samotno,
poješ trdo pesem motno,
romaš v dalje brez meja.

VEČNO HREPENENJE

OTAKAR BRÉZINA

Nreko vseh daljav časa in prostora koprne drug po drugem bratje istega duhovnega rodu. Vsak odgovor, ki so ga zaslužili v molčanju zemlje, slednja zagonetka, ki jim je ostala nema, vsak sen, ki se ga boje priznati, jih zbližuje. Kakor da bi izvrševali ukaze, dane jim v drugem življenju v hipnotičnem snu, hodijo drug k drugemu po stezah vseh pomladi, v tišini vseh noči. Narodili so se ob isti uri v večnosti. Podobe njihovih duhovnih obličij se zrcalijo druga ob drugi, ko pijejo omotični iz istega vrelca večnih vodâ. Sojeno jim je, da delajo zase in da si podajajo nedovršeno delo iz roke v roko. Ko umirajo, volijo drug drugemu bogastvo svojega rodu, vsa svoja skrivnostna najdišča, neporavnane grehe, neizbojevane zmage, vso nemoč svojih pogledov. Njihova usoda se dopolnjuje, ko so se našli v luči zemlje; in če je tudi kdaj kazalo, da se ločujejo, se vendar nikdar ne ločijo. Samo od samih sebe sprejemajo darove, ki jih ne ponižujejo. Samo od ran, ki si jih zadajajo med sabo, so ranjeni do smrti. Upanja so jim skupna kot vsem znano zavetje, ki ga najdejo po nagonu, kadar jih zaloti nevihta ali jih preganjajo lovci. In krčevito stisnjeni drug k drugemu se v mrazu stoletij grejejo s svojim dihom in zro k istemu svetlemu mestu na nebu, odkoder pričakujejo solnce. Njih skupna zgodovina se je razvélila skozi vse živstvo tja do skrivnostnega začetka življenja na zemlji in mimo zemlje. V vrstah svojih prednikov imajo skupne mučence, osvojevalce, postavodajalce, pevce, stvaritelje simbolov, ustanovitelje mest. Njih usode na zemlji so si sorodne. Njihova telesa dozorevajo po istem zakonu bolesti in sle. Iz besed vseh zemeljskih jezikov tvorijo tajnostno duhovno slóvo, ki je ne umejo neposvečenci. Drhtenje drevja, jok in smeh vodâ, šepetanje in strast vetrov, bleščanje zvezd in let oblakov so medij, ki skozenj govore drug drugemu iz daljav vseh zemelj in vekov. Njih molčanje nalikuje ekstatični pomiritvi njih najbolj razpaljenih objemov. Njihove volje delujejo v eni sferi v hirarhiji vseh volj.

Zakaj volja je tisto, po čemer se ločijo rodovi duhov. Besede imajo svoja izdajska zamolčanja, oči se lahko izognejo uprtemu pogledu, volja pa je gola kakor plapolajoč ogenj. V svojih naglih bliskih odkriva molčeči in tragični svet naših globin in razodeva naše kozmično sorodstvo. Pa bodi volja še tako močna, vedno izravnava samo nalik vetru neenako toploto atmosfer nad pokrajinami duha. Njen najbolj skriti glas je klic po drugačnem stanju

stvari. Nje pogledi ne bi imeli tiste magične sile, ki jih dela vse-mogočne, če jih ne bi razžarjal privid druge zemlje, drugega ve-soljstva, drugih življenskih možnosti.

Slednji rod duhov živi od vekov do vekov z enim hrepenenjem: da bi sam in edini obvladoval vso zemljo, da bi s težnostjo svojega vrtinca pritegnil nase vse druge sile; da bi s svojo voljo ustvaril tok živih vodâ, ki daje, napeljan še v pustinje, da povsod, koder teče, dolga stoletja poganja slepilna vegetacija obrežij. Da bi s svojim dihom vse nevidno izpremenil v vidno. Da bi se v kraljev-skem sprevodu razbohotal med množico, ki se odmika šepetaje v spoštovanju, s tesnobno grozo pred dvornim veličastjem. Da bi prisilil vse roke, da delajo zanj po vsej zemeljski širini, da bi pridobil vsa njena polja, vtisnil svoj pečat vsemu mišljenju, določil vsemu delu svoje cilje, svoje metode vedi in svoj zmisel ljubezni; da bi opravičil svojo gospodujočo strast in svoje tol-mačenje življenja in smrti. Da bi segel s kraljevsko darežljivostjo v vse zemeljske zaklade in jih razdajal; kajti dajati iz svojega, dajati veke in veke, vso večnost dajati, to je najvišja slast in največji ponos duha, njegova vzvišena nežnost in tajnosten vzrok vsega boja.

A tudi tedaj, ko so duhovnemu rodu pridobili njegovi geniji vso oblast, ko zmagovito posega s svojo voljo v mrzlično delo mili-jonov, žive v globinah življenja izobčenci in delujejo skrivno in zase. Z bolešno gorečnostjo se spoznavajo pred deli svojih pozabljenih mojstrov. Z drhtenjem nežnih, v sencah obledelih rok obračajo strani svoje zgodovine, jačijo zemljo z novimi spoznanji in čakajo, da obnemore zmagovalec in napoči njih dan, ko se opojé z vladanjem, da se razlijó na stavbišča, nudeča razkošje in slast njih graditeljem.

Tako se pri večnem delu izmenjujejo rodovi duhov, kakor menja gospodar svoje orodje po legi zemlje proti solncu in po vrsti letnih časov. In prav kakor čaka spodnja mrtva prst, ki jo mora plug obrniti, da odda hranilne snovi za vzrast življenja, tako čakajo skrite sile v vsem prostoru sveta, da jih obrne vihar ni plug volje. A tudi volje so podrejene zakonu, ki veleva, da naj nižje oblike delujejo za višje, vse roke pa za izbrane, močne, duhovne roke, poznavajoče zmisel in sovislost celotnega dela. Mar ni upanje zemlje v tem, da bi najvišji rod duhov prevzel vlado nad zemljo?

Po zemlji so hodili osvojevalci, zmagovalci, mučenci in blazniki volje. Pod njihovimi močnimi rokami so se mesili narodi kakor testo; gorela so mesta in bolelost je kipela. Naposled pa so pali,

izčrpani in zlomljeni pod težo svoje nadčloveške vloge: zgnesti razkropljene množice v enoto in stisniti za veke vso zemljo v pest enega samega zakona. Razbili so se, zakaj njih delo so v globinah življenja motile nedobojevane borbe duhov. A večna zeja po enoti, iz katere — naj se tudi tega niso zavedali — je vzniknila njih tragična blaznost, je ostala iz stoletij v stoletja v volji milijonov. Zdaj vre v dušah kakor je vrela nekoč in izpuhteva v svojo dobo vélike zedinjevalce, kakor jih je izpuhtevala vedno. V bojih verstev in jezikov hoče zase vso zemljo, vse vesoljstvo, vso večnost. Na razvalinah mest in svetišč se razcevtajo vrtovi modrecev, da bi tudi ti delovali v duhovnem svetu za sveto delo enote. Za njihov sen gore ognji vseh vignjev, zanj se bojujejo znanstveni delavci v laboratorijih, sužnji v rudnikih, oni, ko pošiljajo brodovja na pot, in knezi tržišč. Njegov svit razsvetljuje vročično gledanje izumiteljev, ki venomer iščejo novih potov, zbližujočih narode preko morja, prenašajočih glas v daljave, navezujočih vedno bolj nežne vezi med vsemi bitji. Nad zrušenimi kipi davnih zmagovalcev, nad napisi, ki pokrivajo stene kraljevskih palač, sanjajo pesniki. Glasba in slika dajeta silo njih verzom, ki znova oživljajo gesto triumfatorjev, zaman se trudečih, da bi s predrzno roko strgali mreže stoletij, ki so razpete nad milijoni.

Najusodnejša boleost zemlje prihaja od tega, da se volja zaustavlja in siloma tlači, da ne more razvijati svoje magične igre rásti in cvetja ter se pridružiti delu svojega duhovnega rodu. To je boleost rane, ki je pohabila stvariteljske roke, boleost malodušja in ničevosti. Človeška telesna bolečina redkokdaj zaseka s svojo sekiro tako globoko, da bi pretrgala kroženje sokov k najvišjim vejam duhovnega drevesa. Obseka mu često zgolj stranske veje in vodi nalik sadjarju njegovo krono v višino, ki bi je sicer nikoli ne doseglo. Če pa pronikne ta skrivnostna rana do duše in jo izletargizira in uspava, tedaj nastanejo duhovna stanja, ki so jih s tako globoko jasnovidnostjo raziskavali verski geniji vseh dob. To so stanja nemega obupa, ki izpreminja ples svetov in pomladi v pogrebni sprevod in tisočletni napor narodov v nezmiselno igro. Zaman pa iščete zmisla v vseh blaznostih in pozabljenja v vseh strupih. Ne premagate groze, ki zija iz praznote, odkoder vam veje kot iz gigantskega groba ledena témá kozmosa, vsega razcevelega v zvezdah. Minevajo veki, delujejo volje, vrtinci, ki jih požirajo višji vrtinci in nad vsemi vrtinec, ki nosi svetove. Kdo je obsegel čuda njih nepretrganega gibanja? Na katerih srečnejših zvezdah se nadaljuje njih veličastje, ko celo na naši borni

zemlji prepadeni obstajamo pred slepečimi možnostmi življenja in sanj?

Stopnje so, ki na njih volja ne pozna več ne mržnje ne boja. Z nežnim svitom sočutja razjasnuje poglede. Vse je doumela in se zamislila z mislijo, neizmerno kakor vesoljstvo. Več ne koprni višje. Žar višjih svetov ugaša zanjo. Kaj je sozvočje sfer spričo bolestne godbe trpečih src? V pohlevnosti stopa med bratske množice in s silo, ki si je z njo priborila svoje vzvišeno mesto, skuša presekat spone, oklepajoče neštevilne. A če si je mogoče razdeliti svoj kruh z gladnimi ustmi, ali si je prav tako mogoče deliti svojo podobo sveta z gladnimi očmi?

Ampak tudi nad to voljo, kneževsko in ponižno, ki ne mara videti ničesar razen zemlje in dela na bratskih poljih, so še stopnje. Stopnje, kjer se volja ne plaši več neizmerne bolečine, kjer umeva mistično nujnost prehodnih stoletij in bi hotela v svoji žeji imeti tisoče življenj, da bi mogla trpeti z vsemi, tisoče rok, da bi delala z vsemi, tisoče čutov, da bi vse obsegla, v vseh plamenih razpihala življenje, izostrila in pospešila njegove duhovne borbe in letela z vsemi krili svoje misli in sna, dokler ne bi dospela do cilja, čigar mogočnost slutiti, dasi je ne ume izraziti z besedami. Med njo in ciljem pa leži še célo nebo zvezd in vse skrivnosti časa, nalik jutranjim meglam, pokrivajočim čudežne nerazcvele vrtove. Pa vendar v nje pogledu ne ugasne mrzlična bodrost prodirajočega borca in, nenehoma varana, ne preneha peti, ljubiti, verovati in stvarjati!

(Iz «Hudbe pramenů» prevel B. Borko.)

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

7.

(Nadaljevanje.)

Golja je kmalu spet prišel na Murano. Dekleti sta ga željno pričakovali in gledali, da mu bodo obiski prijetni in vabljivi. Sprehajali so se po parku in dalje po otoku, z gondolo so šli na morje, nekaterikrat celo na lov na močvirnice, ki so se skrivale na plitvih, obraslih obalah. Če pa vreme ni bilo povsem ugodno, so posedali ali na verandi ali na strehi, v razgovorih in šaláh ter često tudi igraje.

Pogosto sta ostala Golja in Mocenigova hči sama. Marcela že ni bila več tako potrebna na otoku, zakaj Nevi se je zdravje vračalo naglo. Okrepila se je, in v nekaj tednih so izginili sledovi bolezni. Lice ji je že zagorelo pod mladim solncem. Usta so iz-

gubila svojo bledico. Včasih se je pač zagledala nekam v daljavo, in trudne črte njenega obraza so postale izrazitejše. Včasih je tudi naglo presekala razgovor, ki jo je morda vznemirjal. Toda pogosto je pokazala tudi svojo odločnost, ki se ji je povrnila in je bila zanesljiv znak, da zopet pôlje njena mlada kri, mešanica podjetne beneške ter ponosne in vroče dubrovniške.

«Veš, kam sem namenjena letos?» je izpraševala, ko sta bila spet sama in ga je s svojimi belimi prsti gladila po roki. «Ne radi zdravja, saj čutim spet svojo moč in sem spočita in kakor prerojena. V Karnijske gore sem si zarekla. Si že bil tam?»

«Nisem bil. A kaj te vabi tja? Ni dovolj lepote tu, na tem otoku?» vpraša Golja.

«Tam je lepše, tisočkrat lepše!»

«Morda. Toda le poleti, ko tukaj pali solnce in prinaša s kopnega ognjen veter, da žari beneško kamenje!»

«Vselej, poleti in pozimi! Nad teboj vrhovi, ki gredo v nebo, pod teboj prepadi in divji hudourniki. Gorska pobočja, kakor da so jih zidali velikani, gozdovi po njih, kamor še ni stopila človeška noga, zelene planine — kakor mlada pesem!»

«Si videla Benetke ob jutranji zarji s kopnega?» prekine Golja dekletove besede.

«Ah, kaj Benetke! Njih lepota je trudna in mehkužna, nezatna proti oni veličasti. Tu so gradile umazane človeške roke, tam gori so ustvarjale deviške sile. Ali ne čutiš človeške zlobe, ko greš mimo bazilike sv. Marka? Ne čutiš, kako diha ostarelost iz palač, ko greš mimo njih? Tam gori je mladost, zdravje, moč. Tukaj, pri nas, tu je strast, je nasilje.»

«In vendar sanjajo tam gori samo o Benetkah! Kaj jih vabi v to mesto, če ne lepota?»

«Uživanje», pravi Neva; «v njem vidijo vso srečo!»

«Ni res! Ti sama, ki imaš vse, kar si zaželiš, hočeš v gore, v samotne in zapuščene!»

«Hočem, zares. Kakor hitro ozelene pobočja, pojdem. To je sklenjeno. Pred sedmimi leti sem bila zadnjič tam. Kje so oni časi? Koliko življenja je steklo mino mene od tedaj! Bojim se pogledati nazaj. Kako sem takrat videla svet in kako ga vidim sedaj! Trdno vem: ako bi mi nič ne moglo vrniti zdravja, v gorah bi ozdravela. A še nekaj! Vprašanje imam! Bi šel z menoj, Just?»

Golja ni pričakoval tega vabila.

«S teboj?» se je začudil. «Tebi je lahko, a jaz ne morem vedeti, kam me bo tedaj vedla pot. Morda bom sredi morja, morda zaprt

v kako trdnjavo. Toliko časa že počivamo tukaj, da vsak trenutek pričakujemo ukazov!»

Patricijka ga je pogledala, ponos se ji je zasvetil v očeh.

«Ali misliš, da nimam moči?» ga je zavrnila. «Misliš, da Mocenigova hči ne ukazuje, če hoče?»

«Ukazuje?» se je zavzel Golja.

«Ukazuje, a ne za vsakega. Pojdeš z menoj?» vprašuje patricijka odločno.

«Pojdem, kamorkoli!» pravi častnik. «Samo povej mi, zakaj bi me hotela imeti ravno v gorah?»

«Še vprašaš?» prekine patricijka strastno. «Ker si sin gora! Zdi se mi, kakor da si včeraj stopil z onih višin med nas in da se te drži še ves vonj gozdov in planin. Povej mi, ali razumeš, zakaj te imam rada?»

«Motiš se. V gorah sem se rodil, a potem smo prišli v Benetke in tu sem preživel skoro vse življenje. Ničesar mi ni ostalo v spominu iz onih prvih let, ne vem več, kakšen je moj rojstni kraj. Samo Benečan sem!»

«Nisi! Ko bi bil Benečan, te ne bi pogledala. Le obleko imaš benečansko in v službi ljudovlade si. A Benečan nisi, nisi! Ne po krvi ne po življenju! Res ne razumeš, zakaj nisi Benečan?»

«Kako naj razumem?»

«Ker te to mesto ni vsrkalo vase! Kaj vsrkalo, niti dotaknilo se te ni! Vsi njegovi vrtinci so šli mimo tebe. Rastlina si, ki so jo posadili, a se ne prime v novih tleh, da bi živela iz njih sokov. Povej mi, pojdeš z menoj v gore? Pojdeš?»

«Rekel sem že, da pojdem.»

«Prisezi!»

Začuden jo pogleda Just. Ne more razumeti, zakaj ta čudna zahteva.

«Prisezi!» ponavlja Mocenigova hči odločno, kakor bi se bala prevare.

«Prisegam!» pravi Golja in išče, kaj je v tej besedi.

«Tudi prisega te ne more prikleniti k meni,» se iztrezni dekle.

«Varam se, če to mislim. Slutnje mi pravijo, da ne pojdeš z menoj — vzlic prisegi! Nisi Benečan, v gorah si rojen in nagoni te vodijo. Zato ne boš držal prisega in jo boš prelomil.»

«Tvoje razrahljano zdravje je, ki govori!» ugovarja Golja.

«Prišla bo resnica, ki bo potrdila vse moje slutnje,» preseče patricijka. «Srečna bom, če jih ne bi nikdar. A zdaj si tu, zato pustiva in ne govoriva več o tem!»

«Ne poznaš me in motiš se», jo prepričuje Golja, a Neva mu ne da govoriti.

«Končajva o tem!» ukazuje. «Greva v park?»

Patricijka ne čaka odgovora, temveč dostavi samo, naj potrpi trenutek. Golja ostane sam ter si obnavlja njene besede. Tajinstvene so, da ne more prav izluščiti jedra iz njih. Jasnemu je le, da se še vedno ne poznata, da se še nista zblížala, da vsaj on nje ne razume dovolj.

Preoblečena se vrne Neva. Rožno obleko ima, s tesnim životom, in preko ramen črno ruto z dolgimi resinami, polno velikih rdečih in zelenih cvetov. Ž njo je vitek bel hrt, ki skače od radosti ter ves nestrpen zdirja zdaj v to zdaj v drugo stran.

Šla sta po terasah, koder je cvelo prvo cvetje. Vse barve so se že kazale, bela, rumena, modra, največ pa rdeča. Tu in tam so stali sredi gredic in grmovja kameniti in bronasti kipi, in Golja je izpraševal, kaj pomenjajo. Neva se je rahlo šalila z njegovo nevednostjo in mu razlagala razne kočljive in skrivnostne zgodbe bogov in boginj, da ni vedel, ali govori resno ali se hoče zabavati z njim. Pomagal si je iz zadrege tako, da si je še sam začel izmišljati razne zgodbe o favnih in vilah ter jih je pripovedoval Nevi, kakor hitro sta spet uzrla kak kipec sredi grmičja, Vse, kar mu je pripovedovala prej Neva, je vračal zdaj nekoliko potvorjeno. Patricijka pa je še dopolnjevala, da sta se morala oba smejati.

Nisem morda dejal preveč? se je Golja nekaterikrat vprašal, ko je izpregovoril dvoumnejšo, drznejšo besedo. Mocenigova hči pa se ni spotikala, temveč je še dostavljala, spretno igraje se z besedami in njih smislom. Ni mu bilo znano, da se je v beneških dvoranah smelo mnogokaj in da so bili razgovori beneške družbe neprestana vežba v namigavanjih in šalah, ki so imele vse isto jedro, čutnost in slo. Kar se je zdelo Golji neprimerno in nedovoljeno, ni Neve vznemirjalo najmanj. Poleg tega se je zbujala v njej — kakor v mladem drevju pod novim solncem — vsa življenska sila, ki jo je prej dolge tedne tlačila bolezen. Njena kri je valovala in vzžarevala in drobni plamenčki so odskakovali kakor Elijev ogenj do Golje.

Soparno je bilo. Kakor bi se vzduh ne mogel zganiti, kakor bi zemlja in nebo obtičala ujeta v težkih sponah! Ptice so utihnile, list se ni več zganil v višavi. Težko, vročo vlago je dihala zelenje. Golja in Neva sta krenila v senco med drevjem, dasi ni bilo tu nič manj soparno. Nagajala sta si, in kar je bilo še pred kratkim med njima, je palo ta trenutek.

Saj sva si blizu, je pomislil Golja; tako blizu, kakor da se iz prve mladosti igrava skupaj! Samo moje misli so, ki naju razdvajajo. «Škoda, da ni še Marcele tu!» je menila Neva in čakala, kaj bo dejal.

«Nič škoda! Še lepše je, če je ni!»

«Torej si zadovoljen? Vem, zakaj si zadovoljen!»

«Seveda veš! Ti veš vse!» izziva Golja.

«Ker te vedno draži! Posebno s tvojo močjo ti rada nagaja! Ali si res tak medved?»

«Ker ni Marcele, si se pričela šaliti ti!»

«Brez šale! Ali si res tako močan?»

Golja jo gleda in ne ve, kaj bi dejal.

«Ali si res tako močan?» ponavlja Neva.

«Kakor ptičko te lahko držim na roki», pove Golja.

Patricijka se mu smeje, on pa počene in iztegne levico. «Sedi!» pravi Nevi in ji ponudi desnico.

Dekle sede na roko, Golja pa vstane in se vzravna. Kakor ptičko jo drži na lakti. — «Ali si prepričana?» jo vpraša.

Neva lovi ravnotežje, objame Justa okrog vratu, on pa jo prestreže in pritisne k sebi kot otroka, z vso svojo veliko silo, da mu medli kot golobica brez volje v naročju.

«Kam naj te ponese?» jo vpraša. Ona pa ne odgovori. Le k njemu se vzpne in ga poljublja kakor omočena. Šele ko se ji nekoliko poleže strast in ko ga začne božati in se mu smejati, jo Just spusti spet na tla.

«Zdaj si videla,» pravi, ne da bi sam dobro razumel, kaj govori, «zdaj si videla, da te lahko nosim na rokah.»

Povsod pa čuti njeno voljno telo, na prsih, na ramah, na licih, njeno nenavadno žarenje. Kakor hitro ga je dekle pričelo poljubljanje, je pričela kopneti njegova moč. Njeno telo je srkalo silo njegovih mišic, in bilo mu je, kakor da ga razorožuje. Srce se mu je viharno zbudilo, njen vroči drget se je prelival vanj samega, zdelo se mu je, da je pritisnil čarovnico na prsi, čarovnico, ki ga je omamila z opojno slastjo in mu zlomila voljo.

Pod drevjem gresta in njune misli so blizu. Ne v preteklost ne v prihodnost ne gledata. Igrata se, lovita se kakor otroka in vsak njun dotikljaj je kaplja olja v ogenj, ki je zagorel med njima.

8.

Soparica ni ponehala, dasi se je solnce skrilo in so od jugozapada naglo vstajali oblaki ter leteli proti Benetkam.

«Vedela sem, da ne boš mogel nazaj», je dejala Neva, ko sta se prišetala do pristana. Dasi ni bilo nikjer čutiti vetriča, je morje

valovilo in se srdito zaganjalo ob breg. Penilo se je in šumelo ter kipelo v vis, podobno živali, ki hoče ubežati, a je priklenjena in se trga zaman.

«Mari misliš, da ne najdem varnejše poti? Poznam beneške vode. Ponekod so plitve, da bi jih lahko bredel. V ono stran bom veslal!» A Neva mu brani. Ob vsaki nevihti zanese čolne na odprto morje, in v takih urah so nesreče najčešče. Obrežne ladje pazijo, a včasih ne izda nič.

«Mornar si,» prigovarja Justu, »in veš, da pride nevihta. Če te zajame na morju, kako se boš branil? Je res tako nujno, da odideš? Čemu bi tvegaj življenje, ko ni niti najmanj potreba? Ostani tu, pojdeš jutri! In če ne bi bilo mogoče, pojdeš pojutrišnjem. A zdaj ne, lahko bi šel v smrt!»

«Pa služba!»

«Službo vršiš, kadar je zares. Kar imenuješ danes službo, je igranje. Poveljstvo to dobro loči in zameril ti ne bo nihče.»

«Prelahko sodiš, ker ne poznaš predpisov.»

«Jamčim ti in prevzamem odgovornost,» se zavzame patricijka. Golja pa razmišlja in se ne more odločiti. Vidi, da je morje nevarno, čut dolžnosti pa ga priganja.

«Ne pojdeš!» mu zagrozi Neva, ko vidi njegovo oklevanje. «Ne imela bi miru, če bi te pustila od tukaj! Trepetala bi zate vso noč. Ali mi res misliš napraviti ta strah?»

Morje je šumelo razdraženo, v enakomernih, a vedno krajših presledkih. Golja je sklepal, da se nevihta vlije kmalu in da kmalu pojenja. Če bi se vrnil tudi opolnoči, poti ne more zgrešiti. Svetiljniki Serenissime svetijo daleč, in na morju bodo že vsi ribiči. Tudi če ostane na otoku, ne bo še nič zamujenega.

Tako je šel z Nevo, ki se ga je oprijela radostno. Molče sta stopala višje, s terase na teraso. Dekle pa je sklanjalo glavo na Justovo ramo, kakor bi mu hotela na ta način pokazati svojo hvaležnost. Prispela sta na verando, s katere se je videlo ob jasnem vremenu v silno daljo. Zdaj je bilo vseokrog zastrto. Lepota neskončnosti se je spremenila v mračen prostor, podoben ozki ječi. Morje je zamenjalo svoj blesk s temnozelenimi lisami. Nevihta je daleč, je sklepal Golja, morje se nekje tepe z oblaki, toda odločitve ni. Čez in čez pa je ugasnila luč, srd boja jo je zadušil.

«Nevihte še ne bo», pravi Golja. «To ni poletna vihra. Pred enakonočjem začne borba in potem lije kakor za stavo.»

Ozre se in vidi, da Nevino obličje žari in da ni na njem sledu vse te sivine, ki objema obzorje, breg in verando. Srečna sem in dobro mi je, govore nje oči. Naj je kakorkoli tam doli sredi

voda in pod obzorjem, naj je luč ali mrak, v meni je zopet zdravje in nihče mi ne more zasenčiti svetle mladosti!

Sedela sta na verandi in se razgovarjala. Golja je prisluškoval, kako bijejo spodaj valovi, zakaj še vedno je mislil, kako bi šel v Benetke, če bi se zvrnenilo. A morje se ni umirilo in mrak se je pričel spuščati izpod oblakov namesto nevihte. Slopi so temneli in obrisi balustrade so se nekam pogrezali in izgubljali. «Valovi naraščajo spodaj», je izpregovorila Neva. «Poslušaj, kaj se čuje iz njih. Pazno poslušaj, poveš mi, ko se vrnem!»

Odhitela je gledat, kako je z večerjo. Ko se je vrnila, je bila veranda že vsa polna mraku.

«Si slišal?»

Stopila je k Justu ter mu dala roko na ramo. Če so mu valovi tolkli ob ladjo, so Goljo opominjali, naj bo previden in naj se pripravi na nevarnost. A kaj naj čuje tukaj iz njih šumenja? «Čuješ?» vpraša patricijka.

«Kaj naj bi čul?» se čudi Just, ko vidi, da se Neva ne gane.

«Poslušaj! Natančno poslušaj!» ponavlja dekle. «Res ne razločiš ničesar?»

Golja posluša in ne more razumeti.

«Čuj!» opozarja patricijka. «Čuj ječanje. Le zvečer ga je slišati iz valov!»

«Ječanje? praviš? Kakšno ječanje?»

«Kdo ve! Morda so duše onih nesrečnikov, ki jih ljudovlada skrivaj potaplja v nočnih urah!»

Golja posluša in res mu, ko da čuje vzdih.

«Ne poslušam rada morja. Vzdihi so! Čim temneje je, tem bolj tesnobno se oglašajo. Pojdiva odtod! Čas bo za večerjo!»

Stopila sta v hišo, kjer je bilo v prvem nadstropju že vse razsvetljeno.

«Čemu toliko luči?» je vprašal Golja.

«Za dragega gosta!» je dejala Neva.

Povedla ga je v sobo, kjer so že bile pripravljene nekatere mrzle jedi.

«Najbrže ti ni znano, kakšna navada je v Benetkah, če hočemo koga posebno počastiti. Ne maram, da bi se kdaj pritoževal. In Benečan hočeš biti. Zato te sprejemam kot pravega sina Sere-nissime.»

Patricijka je govorila napol resno, napol v šali. Ko pa sta povžila, ga je povabila v sosednjo dvorano, ki je bila prav tako razkošno razsvetljena in kamor so prinesli toplih jedil. Peljala ga je še v tretjo sobo, kjer so že čakale sladčice in sadje.

«Šališ se z menoj!» je menil Golja ter čakal stoje. Ni hotel sesti in ni vzel ničesar.

«Nisi benečan!» se je smejala Neva. «Upiraš se beneškim običajem in se trdovratno držiš svojih. Upornik si, pa praviš, da služiš Serenissimi!»

Pripovedovala mu je še o raznih drugih stvareh, ki so bile tedaj v navadi pri beneških gostijah in ki jih Golja še nikdar ni slišal. Pregovorila ga je naposled, da je sedel. Dasi se je bil že odločil, da prenoči na Muranu, je vendar še vedno prisluškoval, ali se ni morje tačas pomirilo. Patricijka ga je opazovala in zdelo se ji je, kakor bi bil neprestano pripravljen na beg.

«Vedno težje ti je,» mu omeni, ko ga vidi tako neodločnega. «Bojiš se ostati tu in bojiš se oditi. Tako visimo včasih me ženske med sklepom in dejanjem. Čuj, Just! Ne bom te zadržavala, pojdi v Benetke! A vedela bom tudi, da si šel v nočni uri, ko se je morje penilo in je bila vsečez tema nad njim, ko bi se ne upal nihče od tebe.»

«Saj ne pojdem, ostanem!»

«Tudi če se vode umire?»

«Ta večer se ne umirijo več!»

«Motiš se. Pomirijo se takoj, ko se izlije nevihta. Soparno je. Z balkona vidiš lahko, kako blizu je nevihta. Še pred polnočjo se bodo vode pomirile! Ali stopiva na balkon?»

Golja ni pomišljal in je takoj vstal. Patricijka se je nasmehnila ter ga prijela za roko, da bi ga vodila. Ko sta stopila na balkon, mu je očitala.

«Da ostaneš tu, si dejal, pa gledaš, če je morje že mirno! Koliko zaleže tvoja beseda?»

«Ti me begaš!» se upira Golja. «Odganjaš me in me pridržuješ. Igrati se hočeš z menoj, ko vidiš, da me kliče dolžnost drugam, a me srce vabi, naj ostanem tu!»

Patricijka se je naslonila na balkon in zrla v daljo, kjer je na obzorju poblestevala bliskavica, vedno hitreje in vedno žarnejše. «Prosto voljo imaš!» je dejala po kratkem premolku, in vsa trda je bila njena beseda.

«Vem, zato ostanem pri tebi!» je odgovoril in se naslonil k njej. Opazovala sta daljno svetlikanje, opazovala nemirne luči, ki so zagorevale in naglo ugašale. V noči pred njima se je tajinstveno pripravljalo, dih soparnega ozračja je bil težak, vode na obrežju so se premetale kakor mrzlične.

«Prenočiš torej tukaj!» je dejala naposled Neva, ko je videla, da se je Golja odločil. «Hočeš, da ti pokažem spalnico?»

Peljala ga je skozi sobane prav do konca poslopja, kjer je bila na vogalu krasna spalnica s petimi velikimi okni. Na eni strani se je videl skozi okna park, z visokim drevjem, ki je stalo sredi noči kakor teman zid, na drugi strani je blestel ogromen lesteneč prižganih lučk, beneško mesto sredi morja.

«Tu je razmejišče», se šali patricijka; «razmejišče med Serenissimo in onim svobodnim svetom, ki nima ž njo ničesar več skupnega. Serenissima je daleč, le njene onemogle kresnice migljajo v to prostost. Te še vabi zapeljivo beneško mesto? Ali se ti ne zdi prijetnejše tukaj nego na polnočnih valovih?»

Golja je občudoval razkošno sobano, opremljeno z izbranim pohištvom. V kotu sobe je stal dragocen klečalnik, po stenah pa so se mešale nabožne slike s posvetnimi, s takimi, o katerih bi mislil človek, da so zašle skrivaj v ta prostor. Vabile so v slo, vpričo svetnikov in asketov. Golje ni iznenadilo, saj je v beneških patricijskih hišah bilo povsod isto in se ni nihče spotikal.

Iz spalnice je Neva peljala Justa spet v veliko dvorano. Ni bilo še pozno in nista se mogla ločiti. Prinesla je sladkega vina in peciva ter natočila. Sedla mu je nasproti, v mehak naslonjač in kramljala. Radost ji je sijala iz oči.

«Trčiva na ta najin večer, na te kratke urice, ki so tako lepe! Kaj nama Serenissima, kaj nama ves svet!»

Izpila sta in Neva je natočila znova.

«Da boš lepo sanjal in da pozabiš tiste majhne in smešne predpise, ki se jim klanjaš do tal!»

Obraz se mu je razjasnil popolnoma, prešlo je vse, kar ga je težilo. Nevina lepota je vzcvela pred njim nenadno, toplo in jasno mu je postalo v srcu. Bliže se je primaknil k patricijki, objel jo je in poljubil, da jo je iznenadilo.

«Ali misliš, da ti je dovoljeno vse?» ga je zavrnila. «Še ni dolgo, kar si hotel ubežati, in zdaj me objemaš? Je to ljubezen!»

«Oprosti!» se je opravičeval, jo prijel za mehko, žametno roko in jo pričel božati, počasi in negotovo.

«Varuj se, Mocenigova hči sem!» ga je svarila. «Z Mocenigovo hčerjo se ni varno igrati!»

Odložila je volneno ruto in si popravljala lahko rožnato jopico, da so izpod nje razdražljivo poblestevala obla ramena. Golja jo je opazoval in nekaj mu je šepetalo, kako sladko bi bilo poljubljati ta močna, izzivajoča ramena. A zatrl je svoje želje, Nevine besede so ga stiskale kakor nategnjeni povodci.

«Lepo je pri tebi!» je dejal in skrival svojo misel. «Kakšna sreča, biti ob tvoji strani vse življenje!»

«Taki ste moški! S silo sem te morala držati pred pol ure in sedaj govoriš o vsem življenju! Kdo naj veruje vašim besedam?»

«Vedno sem občudoval tvojo lepoto in polno mi je je bilo srce,» se je branil Golja, ki je postal voljan in mehak, «a ti bi se mi bila smejala, če bi govoril o nji!»

«Besede, nič drugega kot besede!» se je poigravala z njegovimi čuvstvi. «Misliš, da še nisem čula enakih? Neštetokrat že, a verjela nisem nikdar. Bridko bi se varal, kdor bi verjel besedam!»

Golja je bolelo in njegova volja je plahnela nalik poletnim vodam. Nevidna mreža se je plela okrog njega in ga stiskala. Bilo je že pozno, a sedel bi tukaj, ob strani krasne patricijke, tudi do jutra.

«Kaj naj storim, reci mi, kaj naj storim, da boš verjela moji ljubezni?» je prosil.

Ona pa ni čula.

«Ločiti se morava», je dejala, «čas je že!»

«Ostani še!» jo je prosil, dasi sam ni vedel, zakaj. A patricijka ni hotela slišati.

«Vem, Mocenigova si», je tožil razočarano, «in moja ljubezen ti je igrača. Dolgčas si preganjaš z njo, kadar si sama.»

«Pozno je že, trudna sem!» je ponavljala.

«Vsaj poljubim naj te, preden se ločiva!» je prosil in jo objel. Ni se branila, a ostala je hladna.

«Ali res odhajaš?» je izpraševal. «Res nimaš iskric ljubezni zame? Kakorkoli! Ne pustim te odtod, čeprav si Mocenigova hči!»

Neva pa se mu je izvila iz objema.

«To je za kazen, ker si omahoval,» je dejala. «Rada te imam, a tvoji ljubezni ne verujem. Ni ogenj in prešlo bo naglo, kakor svetlikanje večernega neba.»

«Neva!»

«Vse tvoje besede in vsi tvoji poljubi me ne prepričajo. Pojdi, posvetim ti!»

Golja je šel za patricijko in ni vedel, kaj naj počne. Trdo in neprijazno so ga zadele njene besede.

«Prepričala se boš, kako te ljubim,» je ponavljal, «ne bo dolgo, da se boš prepričala!»

A Mocenigova ga ni poslušala in je naglo spet odšla, kakor bi ne bilo dostojno, da se mudi v njegovi spalnici.

Sam je ostal, stopil k oknu in zrl v noč. Težko mu je bilo in v srcu ga je bolelo. Mocenigova hči ga ljubi, sama pravi tako, a ta ljubezen ne more zagoreti s plamenom. Prešla bo in utonila, v

njegovih dvomih in njegovi nestalnosti mora ugasniti, še preden se razžari!

Počasi, ves zatopljen v misli, se odpravlja k počitku. Ne zanima ga več razkošnost spalnice, ne čuje, kako zunaj šumneje buri vihar, kako se v daljavi jači bobnenje. Šele ko je ugasnil svečo in je veter pričel stresati okna, se je vzdramil ter spoznal, da nevihta ni več daleč. Vstal je in zaprl okna. Ko je spet legel, je bilo tiše in zdelo se mu je, da je nenadno vso spalnico prevela sladka vonjava, kakršne ni duhal še nikoli. Prijetna trudnost mu je legala v ude. Zaprl je oči in čutil, kako se nekam pogreza, počasi in vedno globlje. Misli so mu postale nejasne in so se umikale, samota in praznina sta ga obdali.

Zdramil ga je iz polsna silen grom. Bobnel je na vse strani in stoterno odmeval z morja. Takoj nato je udarilo spet in spalnica se je razsvetlila, kakor da je beli dan. Obenem pa se je vlilo z neba in zdelo se je, da bo raztrgalo streho in razdejalno zidovje. Igra se je pričela, morje in oblaki, veter in zemlja in drevje so se spopadli, da je vršelo, kakor bi ves svet letel v brezno. Prvi udarec je bil najstrašnejši, koj nato pa so se začele meriti trdovratne sile: vihra je šumela, potoki so vreli iz oblakov na zemljo, bliski in treski so jih spremljali in jim svetili v bitki.

Tedaj so se odprla vrata spalnice, in preden se je Golja jasno zavedel, so ga objele vroče, čudovito voljne roke.

«Strah me je!» je drhtel plašen glas. «Ali čuješ, dragi, kako je zunaj? Čuješ, kako divjajo demoni?»

Bila je Neva, Mocenigova hči. Trepetajoče se je privila k Justu. Njegovo srce je zaplalo v viharjih udarcih...

9.

Deževje enakonočja je prenehalo. Nad Serenissimo se je namehljaljo čisto nebo, neskončna sinjina, ki je lila od Karnijskih gorâ čez beneško ravan na morje in na jug. Po zadnjih viharjih je bilo mesto prerojeno in oprano, lagunske vode so se umirile in blestele kakor studenčnica. Pomlad je šla čez vrtove in beneške palače so jo sprejemale z odprtimi okni in portali. V prelivih in na obrežjih se je zbudilo novo življenje, povesod so se zgrinjale množice ljudstva, ki je tako nestrpno čakalo luči in toplote.

S solncem se je v Benetkah raznesla vest, da se ljudovladi pripravljajo važne stvari. Govorilo se je, da je skrivaj prispel odposlanec sultana Selima ter da se pogaja z vlado. Bilo je res: Visoka porta je zahtevala Kreto in Ciper.

Možje ljudovlade niso več omahovali. Serenissima Signoria, ki

je doslej kolikor moči zavlačevala dogovore, da bi se prej dobro pripravila, je spoznala, da je prišla odločilna ura. Sporočili so sultanu jasno in razločno: Ljudovlada ne odstopa svoje zemlje, ki ji gre po božji in človeški pravici. Če hodijo moslimi na pre-rokov grob mimo Cipra, je pa Krist, ki ne pusti, da bi padle nove zemlje nevernikom v plen. Ljudovlada je pripravljena — zgôdi se, kar se ima zgoditi!

Selimovega odposlanca niso več pustili iz Benetk. Signoria ga je dala nenadno zapreti kot osumljenca, ki baje nima nikakega drugega namena, kakor da vohuni o benečanskih vojnih pripravah.

Mrzličavost se je polastila mesta. Vsi so vedeli, da bo imel ta dogodek posledice. Rezko dejanje se je kazalo kot zmaga vojne stranke. Zdelo se je, da se je ravnovesju spodnesel kamen in da morajo sedaj sama ob sebi slediti sesipanja, kakršnih Serenissima ni videla že dolgo; kar same so upale roke ljudem. Trgovine, razen onih z živili, so nenadoma ostale brez kupcev. Poveljniki ladij so prekinili nakladanje, poslednji pristaniški delavci so ostali brez dela. Ogromen sunek je udaril v ves običajni tok beneškega življenja ter ga deloma ustavil, deloma spremenil.

Prvi dan je potekel še dovolj mirno. Le neznatne gruče so tu in tam po mestu vzklikale ljudovladi in proti stoletnemu sovragu krščanstva. Toda zvečer je nenadoma narasel val. Kakor hitro je legel mrak, so se gruče zgostile. Navalile so na trgovine in skladišča Levantincev, posebno Turkov, Grkov in Židov, ter so jih oplenile. Nihče se ni ustavil temu početju, ogromno dragocenega blaga so pokradli in odnesli plenilci. Mornarji so nastopili šele tedaj, ko ni bilo mogoče nič več rešiti. Tudi so imeli ukazano, naj samo zastražijo skladišča in trgovine, dokler ne pridejo izvedenci in pisarji, ki vse blago popišejo in oblastno zaplenijo.

Tudi Golja je imel odkazano mesto, kjer naj razvrsti svoje ljudi. A prišel je bil že prekasno. Iznenadilo ga je, ko je videl, da so skladišča že izropana, in očital si je sprva, da ni bil dovolj hiter. A ko je ugledal, kako se je blago odneslo, se mu je pričelo svitati. Če bi bile gruče le slučajno navalile na vse zaklade blaga levantinskih trgovcev, bi veliko več uničile kot pa odnesle. Tu pa je vse kazalo, da so delali po načrtu in pod vodstvom, zakaj oropano je bilo vse boljše blago. Tudi ukaz, naj ne gledajo za plenilci, ampak naj samo zastražijo blago, se mu je zdel sumljiv. Govoril je jasno, naj jih pustijo v miru.

Kdo je zadaj? Kdo je za temi plenitvami? se je vpraševal častnik. Ali je vlada sama? Je kdo, ki nastopa dogovorno z vlado? Vred-

nost pokradenega blaga je morala biti ogromna. Kdor je plenil nocoj, si je naplenil premoženj in to brez težave in brez odgovornosti. Trgovci iz Levanta so skušali zadnji trenutek rešiti golo življenje ter so ušli ali pa se poskrili. One, ki so ostali do zadnjega na svojih mestih, je ljudovlada pozaprila tekom dneva pod pretvezo, da so vohuni ali vsaj v zvezi z njimi.

Golja je videl, da ne bo imel mnogo posla. Razstavil je bil vse preveč straž, zato je zbral sedaj vse nepotrebne mornarje ter jim dovolil, da so odložili orožje in polegli. Iz prelivov in oddaljenih trgov je ves večer prinašalo vzdihovila za vojno in proti polmesecu, a še pred polnočjo je bil v mestu mir in nič ni več motilo nočne tišine.

Sam se je šetal Golja po ulicah, kjer so stražili njegovi ljudje. Bedel je in čuval kakor jastreb, če je bil v službi. Nič ni ušlo njegovemu očesu, nič ga ne bi bilo moglo iznenaditi.

Polnoč je odbila po zvonikih beneških cerkva, ko se je ustavila gondola pod mostičem, kjer je stražil Goljev mornar. Iz gondole je naglo izstopil mož, ki je imel krinko čez oči.

«Je tu častnik Golja?» je vprašal hlastno.

Mornar je odgovoril z brlizgom in potegnil bodalo.

«Kdo išče Goljo?» se je v istem času iz noči oglasilo vprašanje. Naglih korakov se je bližala visoka postava, prihajal je Golja sam. Neznanec je častnika takoj spoznal ter mu je stopil naproti. «Prišel sem ti povedat», je porogljivo izpregovoril, «da je tvoja zvezda pričela ugašati. Danes se je odločilo. Sporoči Mocenigu, da je izgubil!»

Še nekaj je hotel neznanec dostaviti, toda Golja ga je prekinil. «Doli krinko!» je kriknil, dasi se mu je glas zdel znan.

Nasprotnik pa je segel po bodalu in se umaknil za korak. To je bilo znamenje — Golja je opazil — da so iz gondole pričeli vstajati možje. Kljub temu ni pomišljal. Vrgel se je na neznanca, zgrabil ga za roko ter mu strgal krinko z oči.

«Loredan?» je osupnil, ko je razložil obraz. A niti trenutek se ni obotavljal. Izvil mu je bodalo ter ga zagnal daleč proč, da je zažvenketalo po kamenitem tlaku.

«Istina, Loredan!» je siknil srditi nasprotnik in se ozrl, kje so spremljevalci.

«Kakor lopov ravnaš!» je odgovoril Golja in je dvignil pest, da bi ga udaril po obrazu. Kakor kača se je izognil Loredan, njegovi ljudje pa so se zagnali proti častniku. Bliskoma je ta potegnil meč ter zažvižgal ž njim po zraku.

«Stoj!» je kriknil. «Kdor se približa, umre!»

Obstali so in se niso upali naprej, iz noči pa je vstal šum naglih korakov. Mornarji so hiteli Golji na pomoč.

«Kdo ste, ki napadate vojaštvo?» je vpil razjarjeni častnik na gručo nasprotnikov.

«Zvedel boš, če še ne veš!» je odgovoril Loredan. Nato se je obrnil k spremljevalcem in dejal:

«Opozorjen je, vedel se bo ravnati!»

«Vedel se boš ravnati!» je zagrozil Golja porogljivo in se vrgel proti Loredanu, da bi ga zgrabil. A sovražnik se mu z nenavadno spretnostjo vnovič izogne.

«Ne zabi, da nimajo vlačuge nikakršne moči več!» krikne Loredan ter se obrne.

«Pojdimo!» ukaže svoji gruči in nato stečejo neznanci k gondoli. Voda je pljusknila, iz teme so se čuli še krepki, nagli udarci vesel. Kakor bi ga bil udaril po temenu, so padle zadnje besede na Goljo. Nič ni vedel, kaj naj ukaže svojim ljudem. Stali so tam in čakali, on pa je povetil meč in ves drhtel od presilnega razburjenja. Loredan je potegnil bodalo in morda bi ga bil rabil, da mu ni naglo prestregel roke. Ali je njegovo sovraštvo res tako divje? Če ima pustolovec račune z Mocenigovimi, zakaj ne obračuna z njimi? In beseda o vlačugah, podla, nesramna beseda! Ni mislil s tem edino Mocenigove hčere?

Omamljen se vrača Golja z mornarji pod oboke glavnega levantskega skladišča, kjer so imeli njegovi ljudje zasilno prenočišče. Razdvojen je, kakor ni bil še nikdar. O, ko bi imel sedaj prijatelja, ki bi mu lahko zaupal, kar ga teži! Toda kam naj gre? K Vendraminu? Redko se vidita. In kako naj razkriva svoje srčne stiske živahnemu, veselemu plemiču? Bili so časi, da, ko sta se z Lorenzom, Dalmatincem, lepo razumela. Toda je li še kje kaj sledu o tem prijateljstvu? Komaj pol leta je prešlo in zdi se, ko da sta ločena že dolga leta! Resnično, ni Lorenzova krivda, da so se razrahljale vezi med njima. Sam se je odtujil mornarjem in naglo gredo njih pota narazen.

Kakor je Golji mučno, se vendar odloči. Govoril bo z Lorenzom tako, kakor sta govorila včasi. Povedal mu bo vse, kar se je zgodilo, vprašal ga bo, kaj meni o vsem.

Dalmatinec ni hitel Golji na pomoč, ko jih je bil opozoril žvižg. Samo vzravnal se je na svojem ležišču in si prižgal cigareto. Prekrižal je roke, naslonil se na zid in tu in tam vrgel besedo med tovariše, malomarno in jedkošaljivo. Ko je prišel Golja, je utihnil in čakal ukaza.

Častnik ga je poiskal in mu namignil, Dalmatinec pa je vstal ter šel k njemu. Malomarnost in šaljivost sta mu izginila z obraza, stal

je pred Goljo kakor človek, ki ve, da mora ubogati. Častnik se je obrnil k mornarjem ter jim velel, naj spet poležejo. Lorenza pa je povabil s seboj po obrežju. Še je nekoliko pomišljal, ali naj govori o vsem, kar ga je težilo. A čutil je, da ga more utešiti le izpoved.

«Odtujil sem se ti, to dobro vem,» je spregovoril «in priznam svojo krivdo. Vzlic temu upam, da morem še vedno govoriti s teboj kot s prijateljem. Dejal boš, da te iščem v stiski. Toda veruj mi, kakor imam srečo v službi, nimam več prijatelja, s katerim bi se lahko razgovoril, kakor sem se včasih.»

Lorenza je osupnilo.

«Z menoj ne moreš imeti prijateljskih vezi,» mu pove odkrito, «zabranjuje ti tvoje mesto!»

«Ne bova se prerekala. Žal mi je radi preteklosti. A dasi mi služba onemogoča marsikaj, tvoje prijateljstvo mi je drago še vedno. Če drugega ne, so me poučili zadnji meseci, da sem ti bil krivičen. Vsekakor je danes odvisno od tebe, ali si bova še to, kar sva si bila.»

«Če je odvisno od mene, ti lahko dam roko,» pravi Lorenzo. «A odvisno je od drugih. Od tistih, ki so te odlikovali, med katere si stopil!»

«Služim jim — kakor ti!»

«Res je. A res je tudi, da te hoče ta družba imeti zase. Posinovila te je in odtrgala od nas.»

«Kakšna družba?»

«Oni, ki vladajo republiko!»

«Saj vendar nikogar ne poznam!»

«Ne poznaš? Kaj pa Mocenigova hiša?»

«Govoriš lahko naravnost! Mocenigova hči, si hotel reči,» meni Golja. «Saj to je vendar le ženska!»

«Radi ženske je mogoče veliko izdati!» očita Lorenzo.

Golja obžaluje, ker je poiskal Dalmatinca. A očitka ne prenese, upre se.

«Sem koga izdal? Kdaj, kako sem ga izdal?» vpraša trdo, nevoljno.

«Nisi izdal še, a na poti si, da storiš to. Bojim se, da niti koristi ne boš imel od tega!» napada Lorenzo, ki ne more prizanesti.

«Ne razumem te,» pravi Golja grenko. Boli ga in bolj in bolj mu je žal, ker se je zatekel k Lorenzu. «Povej razločneje, kaj misliš!»

«Kako naj povem razločneje? Slišal sem, kaj je nocoj govoril Loredan. Saj dobro poznaš pustolovca! Eden izmed njih je, ki jih potrebuje vojna stranka! Orodje! Eden najmogočnejših, dokler ga krijejo! Včeraj ni bil še nič, a danes more vse, zakaj odlo-

čilo se je. Prvo priložnost je porabil, da zagrozi tebi. Zagrozil je tudi Mocenigu. A tebi grozi najprej in niti ne ve, ali boš obvestil starega sleparja.»

«Moceniga?»

«Da, Moceniga. Ali te moti neprijazna beseda? Menim, da je dovolj nedolžna. Si razumel, zakaj ti je Loredan grozil?»

Golja molči. Zadnje Loredanove besede so se mu zajedle v srce ter se kakor strup vpijale vedno globlje vanj.

«Zablodil si, oprosti, v nevarne ljubezenske spletke!» nadaljuje Lorenzo. «Stopil si v mrežo zank, ko si stopil med one tam gori. Nihče ni varen v teh zankah, niti oni sami. Zanke se širijo in se stiskajo, a kdor ni previden, obtiči v njih, ne le obtiči, tudi konča. Loredan je bil soudeleženec v trgovskih poslih Mocenigovih celo delj časa, kakor sem zvedel. In iz tega lahko sklepaš vse!»

«Loredan je menil, da dobi Mocenigovo hčer,» pojasnjuje Golja in se lovi za skrito upanje. «Sama mi je pravila!»

«Vedela je, zakaj!» preseče Lorenzo.

«Ti misliš...» se ustraši častnik, a ne more izgovoriti svoje misli. «Pripravila te je, da ne boš verjel njemu, kadar bi te hotel poučiti o vsem», mu kruto pojasni Lorenzo.

«Priatelj, ne govori tako, če ti je draga koža!» vzkipi naenkrat Golja in stisne pesti.

«Povem ti svoje mnenje,» pravi Dalmatinec mirno. «Tam zgoraj so gnili. Če si se ti prepričal drugače, tem bolje! Potem pa se raje ne zatekaj k meni!»

«Previsoko je Neva za pustolovca, da bi mogel kdaj do nje,» se tolaži Golja, dasi ga razjedajo dvomi. «Previsoko, zato Loredan blazni!»

Malomarno skomigne Lorenzo z rameni.

«Kaj je med njima, ne veva ne ti ne jaz!» pravi. «Veva le, da ti je grozil!»

«Ukazal si moštvu, naj leže, in prav si storil. Loredan bo lahko drugod nastopal proti tebi! Pri tistih, ki imajo moč. Če imaš kje kaj zaslonbe, dobro! Če je nimaš, se rešiš s tem, da se mu umakneš!»

«Pri Mocenigovi hčeri?»

«Kje pa?»

Golja molči. Kar govori Lorenzo, se mu zdi nesmiselno in nemogoče. Kako naj se umakne, če bi tudi ne imel vsega srca pri njej?

«Prost bi bil,» nadaljuje Dalmatinec, «delal bi lahko, kar bi sam hotel. In če bi se že tepel za povečanje bogastva beneških mogoč-

nikov, ne bi te težilo, da se tepeš za svoj delež pri tem. Je pa seveda tu še drugo, veliko vprašanje.»

«Kakšno vprašanje?»

«Zelo važno: kako je med teboj in njo, kaj prav za prav hoče s tabo. To pa veš ti, če ne ve le ona.»

Silno rad bi se Golja izpovedal, toda nič bi mu ne bilo težje od tega. Ali naj pravi Lorenzu, kako je že priklenjen z verigo? Njemu, ki upa o njem, da je še vedno svoboden, ki pravi, da še ni izdal nikogar? Kako naj se poniža?

«Ali jo ljubiš?» vpraša Lorenzo, ko vidi, da prijatelj molči.

«Da», pove Just kratko in kakor obtoženec.

«Tem slabše zate,» pravi Dalmatinec naravnost. «Kako si mogel pozabiti, da si le skromen častnik ljudovlade, ko je ona Mocenigova hči? Kako si mogel pozabiti to? Saj vendar veš, kaj ti je usojeno! Padel boš, prej ali slej, na enem ali drugem koncu ljudovlade, prebit od puščice, zaklan od meča, raztrgan od krogle. Ali pa boš utonil kot pes v smradljivih valovih. Za to te vendar ljudovlada krmi in plačuje! Misliš, da bo tedaj patricijka jokala za teboj? Kaj še! V brokatu in svili bo ležala v objemu drugega in še vedela ne bo, da si šel v svoj grob!»

«Tvoj pelin me pričinja peči!» ugovarja Golja mračno.

«Motiš se! Ne poznaš še sveta, v katerega si stopil. Povej, kaj naj najde patricijka v tebi? Lepega, drznega mladca, ki se je izkazal v spopadih? Misliš, da ima ljudovlada malo takih? Kje bi že bila, če jih ne bi imela! Reci, kaj je še, kar bi moglo prikleniti nate tako razvajeno, vseh slabosti polno hčer enega največjih bogatinov naše ljudovlade? Morda tvoja nevednost? Tvoja goreča službenost? Tvoja prihodnost, viseča na nitki? Naigrala se bo s teboj in zadela te bo v srce. Ko te bo smrtno ranila, te bo zavrgla. Viđel boš, da je kača, a spoznal boš šele tedaj, ko boš poln njenega strupa. Veruj mi, večkrat že sem ti mislil povedati vse to, zakaj smilil si se mi, ko sem ti bral v očeh, kako si zbeگان in razdvojen. Slutil sem, kaj se godi s teboj. A bila sva že predaleč narazen in nisem imel več priložnosti, da bi ti bil pokazal, kako je s teboj.»

Golja je molčal. Tihó je pljuskala voda iz noči, enakomerno sta stopala prijatelja po obrežju. Tik nad glavama jima je viselo nekaj ogromnega ter ju je tlačilo. Pod silo tega neznanega, ki je odločalo o življenjih in usodah, sta tudi sama spregovorila nocoj besedo, ki je ždela doslej skrita med jima. Bližala se je vojna in njeni prvi udarci so že sekali v vse dosedanje ter določali prihodnje. Pozna nočna ura, klic po počitku, strogost predpisov, vse, kar je bilo prej važno, je postajalo sedaj brezpomembno in se je umaknilo pred veličino prihajajočega. Do jutra bi se mogla šetati

prijatelja, pogreznjena v molk in gledaje skozi zaveso noči v usodo, ki je bila skrita nekje v bodočnosti, morda že čisto blizu. Golja je bil prvi, ki je spet spregovoril. Njegov glas je bil negotov in tih, kakor so tihi dvomi, ki glojejo brez prestanka.

«In če me ljubi?» je vprašal. «Če se ti varaš z vso svojo sodbo?» «Morda te ljubi, kdo naj ve to? A ne pozabi, da bi moral silno presegati patricijko, da bi bila njena ljubezen do tebe prava in resnična. Videti bi morala v tebi nekaj vzvišenega, česar ne najde v drugem moškem. Tedaj, samo tedaj ne bi veljala več nobena mojih besed.»

Mornarji so spali, ko sta se Golja in Lorenzo spet vrnila do njih. Lorenzo se je zavil v plašč in legel na svoje ležišče, na perišče slame, ki je komaj zakrila kameniti tlak, Goljo pa je zaskrbelo, kaj je s stražami. Odpravil se je na pregled, z dvignjeno glavo in z vojaškim korakom. V srcu pa mu je kljuvalo in ni prenehalo niti tedaj, ko se je prvi jutranji svit povzpел na beneške strehe ter se tiho odbil v speči vodi nešteti prelivov. (Dalje prih.)

P E N T A G R A M

M I R A N J A R C

I Z C I K L A «M A V R I Č N I D O M»

Po kavi so ostali še na verandi. Gospa Milena je urejala kup razglednic, ki jih je bila razkazovala zgovornemu gostu doktorju Besediču, ki je užival že dva dni gostoljubnost Gabrenjevih in si je zdaj prižgal novo cigareto, da bi živahneje nadaljeval razgovor. Prav za prav je govoril samo on. Gospod Gabrenja je zleknjen v naslanjaču malomarno poslušal in se igral z verižico pri uri. Brezbriznost, ki jo je očitala njegova obilnost (samo njegove drobne, sive oči so pričale o nekem ostrem žaru, ki je zaplamenel le, kadar je bil govor o padanju in dviganju cen blagu), se ga je še prav posebno lotevala ob takih popoldnevih kakor danes, ko je razpaljena prigravica dušila in težila ozračje, da je bilo kakor okamenelo. Vsaka stvar je izražala neko nemo brezgibnost. Niti šumenja ni bilo čuti, tistega šuma, ki se zdi, da je dihanje zemlje. Vse je mirovalo. Kakor iz kovine so nemeli otrpli listi na vejicah breskve, ki se je stezala ob oknu. Rože v vazi, bi mislil, da so s papirja. Prigravica ni prizanašala niti besedam niti mislim. Samo molčanje bi ustrezalo otrplosti, v katero je zemljo za več tednov obsodilo pekoče sonce. Doktor Besedič pa se je silno bal tišine. Razgovor mu je bil

edina oblika življenja, ko se je tako bal praznote, ki jo je začutil, kakor hitro je bil sam. A najsi je njegov poslušalec še tako trdo-vratno molčal, ga to ni niti najmanj oviralo, da ne bi ves živahen in sam sebi ugajajoč žarel v pestrem in slikovitem pripovedo-vanju brez vsebine. Ta človek je vse videl in vedel, poročal o vsem, a kljub temu ga je marsikdo ostavil s tiho zavestjo: Kaj mi je prav za prav povedal? Doktor Besedič je bil človek, ki povzroča nekaterim glavobol, drugim pa omogoča prijetno zaspanost, tako zaželeno po obilnem kosilu. Med druge se je prišteval Gabrenja. To se je godilo ob uri brezveterja in brezsočnosti. Takrat moraš imeti vsaj avto, da se nasvežiš in razvnameš v brzini sto kilo-metrov na uro. Blagor jim, takim izvoljencem, gorje pa bosonogim klatežem, ki jim je naslanjač razgreti obcestni kamen!

Bela roka gospe Milene je segla po umetni hruški, viseči od stropa, in prsti so se dotaknili električnega gumba. Minuto po-zneje je služkinja postavila na mizo tri jagodne sladolede.

Prav tedaj je zagledal doktor Besedič skozi okno bosonogega kla-teža, ki se je naslanjal na vrtno ograjo. In ker se je doktor Besedič zanimal za vse, mu je roka, ki je pravkar zajela s srebrno lopatico sladoleda, obstala in pogled mu je začuden obvisel na podobi na cesti: tisti bosonogi klatež je vzbujal videz preroka iz starih lesorezov. Dolga brada se mu je vsipala do oprsja, glavo so mu pokrivali silni lasje, valoveči mu čez rame. Poleg tega čudnega moža je stala mlada žena nenavadne nežnosti, v snežnobeli lahni obleki. Tudi ona je imela dolge, razpletene lase, obraz je bil čudovito mil in izraz oči neskončno spokojen. Ta dva človeka sta se pojavila kakor pravljlična. Menil bi, da sta romarja iz sinje devete dežele prišla buditi okamenelo pokrajino. Tudi Gabrenja ju je opazil, ali zato mu roka ni osupnila. Ta dva človeka sta se pojavila kot ubežnika iz cirkusa in sta se klatila po vasi že teden dni.

Poslednja ju je opazila gospa Milena, ki jo je znova zamučilo vprašanje: ali je mlada žena srečna s takim sumljivim spremlje-valcem — brezdomcem?

Sladoled je bil odličen in dehteč kakor vonj svežih rož. Doktorja Besediča je prevzel spomin na Nizzo, kjer je prebil nekaj časa pred leti, ko se ga je usmiliti neki bančnik. Doktor Besedič je poznal mnogo takih mecenov.

«Škoda, da ne sedim več v družbi tiste plavolase Švedinje, ki je s tako mirno kretnjo poslala mladega Francoza v smrt...»

Gabrenja pa je pomislil: Na kmetih smo. (Pogled mu je obtičal na razgrnjenem časopisu s slikami.) Stožilo se mu je po jahalnih

tekmač na Dunaju, kjer mu je lani drzna stava prinesla težke tisočake.

«Ali gremo na vrt?» je vprašala gospa Milena naglo in prav tako nepričakovano hitro vstala, da se je še gospod Gabrenja začudil: «Po čemu neki, Milena?»

Gospa pa je hotela za vsako ceno prav to minuto sama zapustiti verando, kajti zaslutila je, da je bela žena s ceste namenjena k nji.

Bilo je prepozno.

Deveta kraljična (ali pa grešnica iz cirkusa) se je že pojavila na pragu. Vsi trije so se sunkovito ozrli vanjo. Gabrenja prezirljivo ogorčen, doktor Besedič radoveden, gospa Milena pa vse drugačna: prestrašenost ji je vznemirila pogled, na lice je dahnila rdeča senca, stoje je otrpnila, kajti Deveta kraljična se ji je približala kot znanki. Lahno se je priklonila gospé in ji izročila zavoj, toda, kakor da je razumela gospejino vznemirjenost, se naglo okrenila, odzdravila brez besed in tiho zapustila verando.

Gabrenja se je ozrl na svojo ženo s prodirnim pogledom, ki ni obetal prijaznega vprašanja. Milena je hotela kar oditi. Doktorja Besediča je obšla zadrega in ni vedel, ali naj ostane ali naj se s primernim izgovorom odpravi ven.

«Če ostanem,» je ugibal, «se oblačje nad njima še bolj zgosti, ker se zaradi moje navzočnosti ne bosta utegnila zgovoriti. Če pa me ne bo tu, bom morda dal priliko za prepir in je bolje, da ostanem in sem strelovod. Res, čemu bi ne bil strelovod, če s tem pomagam njej?» je pomislil, ko se je ozrl na njeno belo roko s sumljivim zavitkom, ki jo je držala v stran, ko da jo hoče skriti... in pogled mu je obstal še na nenavadno lepi obliki njenih nog, ki so jih pokrivala lahno rožnate, svilene nogavice.

Gospa Milena pa je zdaj spregovorila neobičajno odobrovoljena, s prijetnim, docela naravnim smehljajem: «V zavoju so slike našega Vladka...»

«Kakšne slike?» je vprašal Gabrenja ves nestrpen.

«Pred nekaj dnevi ga je posnel Hoerdalun... oni romar iz Nemčije. Takrat te ni bilo doma. Vidiš, kako sem te presenetila!...»

«Kako, tem ljudem si dovolila prestopiti prag našega doma?»

«Dovolila sem jima na vrt. A čakaj, da vidiš slike... Kako sta vzljubila našega Vladka!»

Z mrzlično kretnjo je razvila oмот in položila slike na mizo. A tudi sama je osupnila: tik klopičice pod brezo stojita prerok in Deveta kraljična, pred njima pa triletni Vladko.

Doktor Besedič je vzkliknil: «O, kako eksotično!» Gabrenja se je pomračil: «To si storila brez moje vednosti! To... je neokusno... To je žalitev... Moj otrok s temi cigani!»

«Prosila sta me. Za spomin na tega lepega otroka, ki bo dober človek, sta dejala... Neumna in prijetna se mi je zazdela ta prošnja... in sem jima ustregla... Zasmilila sta se mi.»

«Kolika predrznost! Velim ju odpoditi iz vasi! A, da si ti govorila s temi klateži!»

«Čemu ne bi? Nista klateža, ničesar me nista prosila...»

«Če nista prosila, pa ukradeta kaj. Človek, ki nima doma, je potep. Človek, ki hodi bos in brez dela po svetu, je nepošten in sodi v zapor...»

«A saj nista storila nič hudega,» se je branila Milena, «on je človek, ki je mnogo videl in trpel. Tudi jaz sem se čudila, da blodita tako po svetu, on pa se mi je nasmehnil. Morda sem se mu, nasprotno, zasmilila jaz, mi vsi. Tako sem začutila. In začutila sem še, da sta silno svobodna in dobra človeka. Na smeh mi gre, če se spomnim, kako me je on vneto prepričeval, da je mesna hrana grešna. Oba sta prepričana vegetarijanca. Sploh pa mi je mnogo govoril o krščanstvu. Potujeta po svetu, da obiskujeta svojce, sta dejala, in da imata tisoč bratov in sestra... Čemu naj bi tedaj bila slaba človeka?...»

Doktor Besedič je vzkliknil: «Že razumem. Zanimiva pristaša neke verske sekte, o kateri bi vam lahko mnogo povedal. To so ljudje, ki sovražijo vsako cerkev, ves družabni red... Vidite... nisem se motil,» se je vzhital, «to znamenje!» Pokazal je na preobrnjeni pentagram na hrbtu vsake slike, začrtan s svinčnikom. «To je znamenje črne magije...»

«Črne magije?» se je začudila Milena.

«Da, tudi znamenje svobodnega zidarstva.»

«Svobodnega zidarstva?» se je razgnevil Gabrenja, «si čula?! O, ta vohunska, prekucuška golazen, ki vdira celo v krščanske domove!»

In pograbil je slike in jih raztrgal.

Doktor Besedič ga je tolažil: «Pa saj ni vredno, da bi se razburjali. Pustimo. Drobna zgodbica, ki jo pozabimo. Razumem vas, gospod Gabrenja, in tudi vas, milostiva, ki ste tako velikodušni in plemenito sočutni. A res, s takimi ljudmi ne smemo sočuvstvovati. Naj ne bo oskrunjeno to tiho svetišče vašega življenja, milostiva, s prisotnostjo brezdonskih...»

«Ne, ne,» se je togotil Gabrenja. Vstal je in trdi so bili njegovi koraki. «To jima ponese» (pobral je raztrgane kosce) «in zahtevam, da vpričo mene uničita ploščo.»

Odšel je.

Milene je bilo sram. Mislila je na tihi pogovor pred tremi dnevi na vrtu in na čudno sproščenost, ki jo je takrat vso prevzemala. Ali mislila je tudi na pentagram, ki je znamenje črnih magijcev in svobodnih zidarjev, ki rušijo cerkev in družbo. In našla se je v vrtincu zagonetke.

Doktor Besedič pa je mislil na to, da je Gabrenja odšel in na dih lahko rožnatih svilenih nogavic in občutil je silno ugodje, ker je z gospo Mileno ostal sam. Čutil je, da je doživel tisti redko naklonjeni trenutek, ki se, zamujen, težko spet povrne. In ves vesel se je spomnil, da ostane tu še sedem dni, ki utegnejo vsebovati pestra doživetja. Gospa Milena pa se je, brezбриžna zanj, oprostila in odšla zamišljena v svojo sobo.

K O R O Š K E P E S M I

I. M. K O R Č E

NA GOSPOSVETSKEM POLJU

O, zemlja naša, Bog te blagoslovi!
Naš znoj te je rosil in naša kri pojila,
da zvesto zibel našo bi hranila,
da rastle bi iz tvojih ledij nam domovi.

A zdaj molčiš... Vse trate, polja, loze in gozdovi
in vmes vasi, po rebrih in doleh sejane,
so same žive boli vedno sveže rane:
ljubezen našo hranijo še zgolj — grobovi.

OB BAŠKEM JEZERU

Veš ti, ki hodiš s trdim korakom tod
in misliš, da si na svoji lasti,
veš, da je ljubezni vreden rod
izročen tu neizbežni propasti?

Veš ti, ki hodiš s trdim korakom tod
kaj nam kriči vmirajoči rod?

— Za plehko besedo miru, za lečno jed
izdali ste Rož in Podjuno in Zilo
in svojo ljubezen vkovali ste v led,
ko sto tisoč src tukaj v boli je vpilo! —

HENRIK IBSEN

I V A N R O Z M A N

III.

(Konec.)

Vse to velja v glavnem za Henrika Ibsena, za njegovo miselnost in njegovo delo; v njem sta združena oba svetovna nazora, mitični in znanstveni, četudi le v rudi-mentarnih oblikah. Dediščina, ki smo jo prejeli po antiki zgolj v obliki literarno-historičnih in estetskih podatkov, bi mu kot neprekosni vzor, za kakršnega se ta tradira — ne obrodila nikakega pomembnega sadu, da ni imel kot rojen umetnik pravega čuta za snov, za material umetnine in za bistvo le-temu vrojene forme. Prav tako bi ne dosegel nikakih notranjih obogatenj, ako bi prevzemal snovi svojim umetninam le izključno iz vsakdanjega življenja, take, kakršne so, ter jih obdelaval po naukih naturalizma, tem manj, ako bi take snovi le vklepal v historične umetniške forme. Te forme, ki bi ne bile oživele niti v likovni umetnosti italijanske renesanse, da ni prejela ta novih pobud v mladem krščanstvu, te forme, ki so begale in še begajo po svetu le še kot prazne sheme — so gatili v njegovih dneh razni lažiumetniki z estetizirano psevdoklasično in psevdoromantično fabulistikom.

Ibsen se je dobro zavedal, da si mora snov svojim umetninam priskrbeti sam, da jo more prejeti edinole od svoje domovine, jo doživeti borbena v vsem trpljenju ter da si mora istotako priboriti sam tej snovi vrojeno formo, — vse zato, da bo ta snov umevna in užitna čim večjim množicam, ker je dramatičnost po sebi socialne narave. Vedel je, da ni drugega izhoda kot ta, da mora vase in najti življensko zakonitost v sebi, vedel je, da mora najti mit svojega naroda in mit svojega lastnega življenja. Le s tem notranjim merilom more biti vnanja snov pregnetena in presvetljena, če hoče služiti kot deviški mramor njegovi mojstrovini.

Tu se pričinja njegova dvojna borba: borba s snovjo njegove rodne zemlje in s seboj.

Norveško ljudstvo, potisnjeno v megleni in enolični sever, se je moralo vdati skopim krajevnim, zlasti pa trdim socialnim razmeram, ki mu jih je narekoval antiki nepoznani kapitalistični red, ta železnomrzli moderni gospodar zemeljskih celin in širnih morskih planjav, obdajajočih to zmrzujočo zemljo. Vdati pa se je moralo tudi često pregoreči, da, asketski morali protestantske teologije, ki je našla v tem ljudstvu kaj hvaležen predmet.

Tako vidimo v mladih Ibsenovih letih to navidezno solidno ljudstvo mirno in vdano v svojo usodo, brez vsakih pomembnejših erupcij. V ozračju njegovih socialnih edinic, oblikovanih po opisanih gmotnih in duhovnih disciplinah, je bilo prostora le še za gmotni obstanek, zakaj vse demonstvo človeške nature, ki je bilo na južnih tleh antike tako razpaljeno, je bilo v tem ljudstvu zvezano in potisnjeno k tlam. Tako je umljivo, da je bilo življenje tega ljudstva za Ibsenovih dni kakor spojeno z mirnimi vodami in z zamočvirjenim ozračjem tamkajšnjih fjordov, vlažno, zatoхло in plesnivo.

Vendar, ako se vse upre zoper demonsko naturo v človeku — skopa zemlja in trda človeška volja, te sile s tem ne izginejo, marveč se preobrazijo v nasprotno smer. Ves germanski sever, dasi po svojem ustroju tako dovteten za mitično mišljenje, za Ibsenovih dni ni vedel ne kod ne kam s to miselnostjo, pač pa je bilo tamkaj izredno razvito znanstveno in tehniško mišljenje. Tako ozračje pa je ugodno le za hladno umetnost, a neugodno za poezijo. Vendar nordijskim narodom ni ostajalo niti teh sil. Valovi njihovih življenskih brig so segali v navadnem življenju največ do kapitalističnega, socialno-političnega in ljudsko-verskega obzorja.

Demonstvo, ta dionizični element, ta čustvena prostornost je postala po vnanjem nasiljevanju življenja tega ljudstva tako utesnena in zakrknjena, da, prepovedan svet, da je bilo v njem prostora le še za vse one tihe želje in srčna hrepenenja, za vse boli, prevare in grehote, ki niso smele na dan, svet, v katerem so se plaho skrivale vse neizpolnjene misli, v katerem so živeli življenski tihotapci vseh vrst, gentlemenški lopovi ali pa le še sence ljudi, razne lupine nekdanjega resničnega življenja.

Iz tega sveta si je Ibsen privzemal sujete za večino svojih družbinskih dram. Iz teh snovi nam veje ona značilna ibsenska zatoхлоst, plesnivost in bolehavost, ki nam zaudarja že ob prvih stavekih njegovega dela.

Res je, da so njegove snovi na videz povsem realistične. Vendar nam on sam odkriva še druge vidike. V pogled v njegovo delavnico smo dobili šele v letih 1904/1905, ko so izdali njegovo korespondenco, in njegove zapuščinske spise l. 1909. V pismu na Magdaleno Thoresen izjavlja določno, da je treba dobro razlikovati med navadnim življenskim dogodkom in med doživetjem, kajti predmet pesnitve more biti le pravo doživetje. Približno enako je pisal G. Brandesu in Lauri Kieler. Tam pravi, da ga je bila vsaka pesnitev le oprostila in izčistila. Odtod tudi njegov rek: «Živeti se

pravi — boriti se zoper temne sile v sebi, pesniti — izrekati sodbe sam nad seboj.»

Vse to jasno dokazuje, da Ibsen ni sprejemal življenskih epizod in jih prikazoval po naturalističnem nauku kot nekako odvratno strašilo, dobro vedoč, da umetnost ne more biti le dekla naravoslovnih ved ter da se ljudje sploh ne izpreobračajo po moralističnih in didaktičnih receptih. Snovi svojih dram je tako čustveno in miselno pregnetel in prebavil, da so postale skoro prozorne in dejansko doživete ter da so prehajale same po sebi v simbolizem. Zato ga je svetovna kritika svojčas že proglašala za didaktičnega simbolika.

S tem intenzivnim obdelovanjem je nameraval svoje snovi tako prečistiti, jih posplošiti in jih napraviti obče človeške, da bi postal njih tenor univerzalen in splošno umljiv. Približati se je hotel bistvu antičnega mita, čigar umetnine živé preko svoje dobe v današnji čas in to le po svojih občečloveških snoveh ter po njim adekvatnih formah.

Za vse to mu je bil potreben njegov individualni odnos do življenja, do življenja, kakršno je živelu njegovo rodno ljudstvo, do življenja, ki mu je bilo najbližje in najbolj umevno, a do katerega je mogel priti le po svojem notranjem mitu in ga podati samo v svoji formi. Poglejmo si to njegovo osebno življensko pot. Dasi ima norveško ljudstvo gotovo prav posebne svojskosti, vendar najdemo takih odvratnosti, ki so bolele Ibsena — po vsem svetu v izobilici. Tam ni doma samo degeneracija, kakršno nam slika Ibsen s tako vnemo. V Norvegiji so tudi navpične gore in skaline, ki silijo človeka, da se ozira kvišku, do sinjega neba, do bežnih oblakov in zvezd, ki sijejo vsemu svetu. Kakor Grčijo, tako objemajo tudi Norvegijo morski valovi, ki niso doma le v mirnih fjordih, ampak v vseh delih sveta. Tako so v Ibsenu vzbudili valovi svetovne miselnosti izredno samozavest že v mladih letih, vero vase in v svoje poslanstvo. Le tako nam je umljiv ukrep, ki mu je dozorel že v njegovem dvajsetem letu, da hoče doseči veličino in čistočo svojih stremljenj v največji popolnosti, ki je človeku mogoča. Ta pravec mu je plaval pred očmi vse njegovo življenje.

Ibsenova življenska doba nam kaže štiri etape: njegovo učno dobo, ki je itak znana, dalje razcep njegove duševnosti, njegovo borbo z demonsko naturo, očiščenje v tem boju in usmerjenje njegove orientacije v kraljestvo človeške duše, tretjo kot spoznanje bolezenskega elementa v družbi, razvoj njegove kritičnosti, borbenosti in njegovega hefajstovskega kladivarstva, četrto kot spoznanje nemoči ozdravljenja celokupne človeške

družbe in nje nesposobnost za vstop v «tretje kraljestvo». V svojem zadnjem stadiju je ta nordijski mag spoznal, da so celo njemu usta zaprta, da mu je jezik onemel, ko je stopil pred te nebeške duri in njih zadnja vprašanja.

V drugo dobo svojega razvoja je vstopil Ibsen šele tedaj, ko se je odtrgal poprej od svoje domovine. Šele v tujini se je docela otresel šablone, kateri so se klanjale cele generacije različnih narodov. Od poetikastrstva se je obrnil k resničnosti življenja. Borba z njegovim demonom, njegovo zorenje se je pričelo. Tu se je izkazala njegova faustovsko-mistična duša, ki se tako razlikuje od elastične in estetsko-jasne romanske. Vzgojen po strogih načelih pietističnega, asketskega župnika Lammersa, ki je tako silno vplival na njega in njegovo družbo, da jo je odvrnil celo od mladostniškega veseljačenja, je zaril ostri lemež svojega razuma vase, razdelil svojo miselnost v naravno in duhovno in tako ustvaril v sebi princip, sličen vrhovnemu načelu orfejskih misterijev: «Spoznavaj sebe», princip, ki ga je odslej spremljal kot neviden sodrug skozi vse njegovo življenje in dajal pravec vsem njegovim dramam. Le tako nam je umljiv Brand in njegov fanatizem, njegov etični vzor: «Vse ali nič!»

Brand je neprimerljiv dokaz Ibsenove notranje borbe za osvobodjenje od demonstva in za očiščenje njegove duše, brez katere ni mogel v boj proti življenski laži, proti polovičarstvu in neprestanemu oklevanju med odločnim «da» in poraznim «ampak». Brand je bil za one dobe njegov ideal, ki ga je gnal vedno naprej in naprej, v visoke, razorane skaline, proč od zamočvirjene človeške družbe. V Brandu je celo preveč duha njegove vase zaprte matere in župnika Lammersa, radi česar občinstvo njegovega fanatizma ni preneslo in ne vzljubilo. Z njim so postale norveške pokrajine z življenjem tamkajšnjega ljudstva vred še mrzlejše in odljudnejše, nego so v resnici.

Vse to je Ibsen občutil sam.

Predal se je vse mehkejšim občutkom, spoznavši, da je on, Brand, le pretrdo napel puritanske strune, zlasti proti otroku in materi. Dočim odreka materi celo zadnjo popotnico, je Peer Gynt kljub svojemu obotavljanju ena najlepših kreacij, zlasti ob smrtni uri njegove matere. Ta drama nam je človeško najbližja od vseh Ibsenovih del.

Ibsenov notranji razkol je dosegel vrhunec v drami: «Cezar in Galilejec». Vse kaže, da je nosil to snov, kakor Goethe svojega «Fausta», leta in leta v svojem srcu. Sam je izjavil, da je ta drama njegovo glavno delo, ker je njena snov del zgodovine človeštva.

Dasi je historijska, je povsem ustrezala njegovemu resničnemu doživetju. Za njegovega bivanja v Italiji, pravi, so mu donele besede: «Zmagal si, Galilejec!» — od vseh strani kakor glas neba in zemlje. V Julijanu se je uprla vsa antična zemlja in njeno poganstvo proti Galilejcu, ki je prišel, da obnovi božje kraljestvo na zemlji. Ne ta, ampak Julijan se čuti poklicanega za predstavnika svetovnega kraljestva. Vrže se v boj za to svojo misijo, a bedno propade, ker ga je omamila ničemurnost. Porazi ga Galilejec, ki žrtvuje za božje kraljestvo svoje telo, iskreno in prostovoljno.

Ta spor pa nam še vedno ne odkriva Ibsenove notranjosti in pogonske sile do viškov njegovega spoznanja. Njegova misel je bila usmerjena in osredotočena v osebi Maxima.

V tej osebi je izražen ves Ibsen. Maximos je predstavnik tretjega kraljestva, ki ga je iskal Ibsen vse svoje žive dni. Iskal je tretji svet kot sintezo obeh duhovnih polut. Ta tertium, ki je tudi osnovnica modernega duha vobče, je pogonska sila, je duhovno revolucionarstvo, ki globoko orje brazde v vsakdanje življenje, ne z moralističnim kodeksom v roki, ampak zaradi oranja samega, da more vzkliti seme življenja. Tretje kraljestvo je svet vseh pravih tvorcev in brez katerega se ne morejo dvigniti iz kaotičnega življenja.

O tem notranjem svetu ni mogoče sistematično-pojmovno ničesar izpovedati, ker je le pač individualno doživetje svobode. Ni ga pa mogoče doumeti zlasti ne po znanstvenih ali versko-etičnih zakonih, prevzetih od nekod, temveč do njega vodi edino le doživetje, a to le tedaj, ako izliči in izrazi ta empirija iz sebe svojo individualno formo, zakonitost, svojo notranjo stilnost, ki je edini in nepogrešljivi nosilec žive, tragične ali radostno vriskajoče vere, brez katere ni in ne more biti prave umetnine. Le-ta je sredstvo, ki človeka osvobaja, ki pretvarja in presnavlja sicer divje, vse razdirajoče demonstvo nature — v topli in blagodejni plamen, v luč vse človeštvo združujočega stvarjenja. Le po mediju te mitične forme se more natura razcveteti organsko, zavzeti obe dimenziji, individualno in univerzalno, ter vtisniti umetnini enkratni, neponovni in obenem večnostni žig. Zato je ta pojav povzročil v naši sodobnosti vobče, zlasti na umetniškem področju velike revolucije, vse zato, ker je človek hotel ta svet zgrabiti in ga opredeliti pojmovno. O tem priča ves sodobni modernizem, od dadaizma, ki je z jedko ironijo podiral stare nazore, od kubizma, ki je gradil svoje stavbe le po suhi geometriji, brez okrasikov — do ekspresionizma, ki vdira v tretje kraljestvo pojmovno

in do nove stvarnosti, ki že kloni glavo pred nujnostmi sodobnega življenja. S temi panogami moderne umetnosti vred pa prodira istočasno v tretje kraljestvo tudi moderno dušeslovje.

Dasi je Ibsen moral iti skozi sebe, se vendarle pri vsej svoji iskrenosti ni mogel odtegniti znanstvenemu duhu časa, ki je tako silno vplival nanj in ki ga ni mogel preboleti nikdar. Pravim, znanstvenemu duhu, s čimer nikakor ne trdim, da je bil Ibsen kak poseben znanstvenik. Morda vprav zato, ker je bil le povprečen znanstveni mislec, je v njegovih dramah vse polno znanstvenih problemov, ki jih je smatral kot popolne znanstvene resnice, ki jih je veda sama medtem že korigirala in deloma zavrgla.

To znanstveno zrenje, ki se je vrnilo med njega in vnanje življenje, je bilo pravi vzrok, da je videl in pojmoval potek življenja na povsem svojski način. Svoje tretje kraljestvo je iskal skozi ta znanstveni objektiv, odtod njegova ostrookost in izredno točno opazovanje življenja, odtod njegova psihoanaliza, s katero je prednjačil sodobni Freudovi in drugih. A odtod tudi pomanjkanje poetične katarze. Ta Ibsenova znanstvenost je tudi pravi vzrok, da je videl vseokrog samo patologijo življenja in njegov jad. Kajti znanstvenost je mišljenje v sektorjih. Silno intenzivno je, a zato le pojmovno, izpremenljivo in prigodno, ker se izpreminja s snovjo vred. Kakorkoli je to nasiljevanje notranjega mita po znanstvu umevno in do neke meje potrebno radi lenive človeške čudi, vendar imamo tragične zglede, kakršni so bili Novalis, Kleist, Hölderlin, Nietzsche, ki so hoteli prodreti v tajne tega sveta pojmovno, a jih je zadela neizprosna usoda.

Tretje kraljestvo je najtišji svet v človeku, svetišče, do katerega more le človek sam v blagoslovljenih urah, ko je prej uničil v sebi sugestivnost tujih pojmov in magnetičnost snovi ter porazil oholost in praznoto črke, ki loči človeka od človeka, svet, nad katerim plava za vse nepripravljene in nepoklicane neprodorni molk. Tako tudi antika ni izpovedala nič pojmovnega o tem svetu. Njeni karakterji so mogli vanj in postati nesmrtni šele tedaj, ko so odložili svojo gmoto, ko so postali čiste forme, ko so onemeli in oslepeli.

Vse to je razlog, zakaj je Ibsen le stavil vprašanja in zakaj ni odgovarjal nanje, ampak molčal z grobno tišino. To izdaja vso plemenitost njegove duše, ker ni hotel ljudi trapiti s cenenimi odgovori in jim ne zaustavljati razvoja njihovega duhovnega življenja. V tem njegovem molku tiči njegova velika moralna sila. Drama «Cezar in Galilejec» je dokument Ibsenove anatomije lastne osebnosti. Ničesar ni izpovedal, zakaj to iskanje notranjega Boga. Šele leta 1874. je pred dijaki v Kristijaniji izjavil: «Cezar

Julijan je ob koncu svojega življenja, ob razpadu svojega kraljestva spoznal, da more živeti le v čistih in hladnih glavah, medtem ko živi njegov protivnik, Galilejec, v toplih človeških srcih, polnih ljubezni.»

Kakor Julijan, tako je Ibsen hrepenel, da bi ga vzprejeli s toplim čuvstvom, a ne le s hladnim razumom. Ta njegova srčna želja se mu ni uresničila, to pa zaradi njegovega racionalizma, izzvanega po znanstvenem mišljenju. Njegov duh se ni mogel docela vrniti v svojo rodno zemljo.

To je bilo njegovo centralno doživetje, s katerim se je bavil vse svoje življenje. To je spor med srcem in razumom, med Dionizom in Apolonom. Kje je resnica: v poganstvu ali krščanstvu? Kdo ima prav: Cezar ali Galilejec? Življenje ali odpoved? To je tragika tvorcev, ki se morajo pojmovno reševati v tretje kraljestvo. Tako imamo pred seboj tri glavne elemente življenja, po katerih nam javlja svoje porajanje, presnavljanje, umiranje in vstajenje: vnanje-mitični kompleks, znanstveni in notranje-mitični kompleks. Vsi ti so drug drugemu pogoj, izhajajo drug iz drugega in tvorijo v razvoju časa neločljivo enoto. Vsak teh pramenov se izživlja iz sebe po svoji zakonitosti in po svoji stilnosti, je drug drugemu ogledalo in korektor. Ni jih večjih zablod, ako njih smeri preskakujemo, ali pa če jih medsebojno mešamo. Neumevanje njih rodi le umetniške potvorbe ali pa le bolehe cve-tove, na znanstvenem poprišču pa povzroča nemajhne zmede.

Rekli smo, da umetnost le vprašuje. Dokler nismo prišli do jasnosti drugih vprašanj, nismo mogli podati točnejšega odgovora. Umetnost res ne odgovarja v pozitivističnem oziru, v zmislu današnjih zahtev, ki hočejo vsepovsod samo pojmovno jasnost ali le erudicijo. Kjer umetnost podaja take odgovore, zatajuje samo sebe.

V resnici pa odgovarja umetnost vse bolj določno od katerekoli vede, in to s svojo poezijo. Poleg religije je poezija najmočnejši odgovor na vsa življenska vprašanja, poezija v antičnem zmislu, kot rezultanta v bolesti prečiščenega življenja. Odgovorov, znanstveno-pozitivnih, pričakujejo od umetnosti le ljudje, ki so po svoji naturi povsem amuzični, ki so oddaljeni od nje toliko, kolikor je oddaljena Arktida od ekvatorja. Mit je doživetje. Brez mita ni poezije, a brez poezije ne odgovorov na življenska vprašanja. S tem je tudi podan odgovor, za čem ves modernizem boleha.

Nikakor ne kličemo minulih časov nazaj in ne smatramo jih za nenadomestljiv vzor. Moderni časi in njihova naziranja so tu in življenje ne more preko zahtev sodobnosti. A gotovo je, da mo-

derna ne prinese človeštvu pomladi, dokler ne bodo sodobne pridobitve, kolikor so sposobne za življenje, strnjene in zvarjene v mit, ki bo duhovna last vsega kulturnega človeštva ali vsaj večjih socialnih skupin-vodnic v novi svet. Zakaj brez take snovi, kakršen je bil približno antični mit, ne more biti umetnosti v prvotnem zmislu, umetnosti, ki ne bi le vpraševala, ampak tudi odgovarjala s pristno poezijo.

Ibsen je bil tedaj mitičen tvorec pristnega kova. Bil pa je tudi otrok svoje dobe, ki ni mogel preko nje. Dasi se je trudil, da bi izličil in poudaril v svojih snoveh le občečloveške in večno veljavne elemente, jih ni mogel povsem izčistiti minljivosti tako, da bi postala njegova dela trajna in važna za vse čase. To je tudi razlog, zakaj ni v njih poezije, ki je edini dokaz polno doživetelega mita. To kaže, da Ibsen vendarle ni docela prodril v tretje kraljestvo, v svoj notranji mit in ne v mit svojega naroda.

Ibsen se je le navidezno umiril in se postavil izven življenja. V tej njegovi tretji dobi so nastale njegove družbinske drame: «Opre družbe», «Nora», «Strahovi», «Sovražnik ljudstva», «Divja raca», «Rosmersholm», «Gospa z morja», «Heda Gabler», «Stavbenik Solnes», «Mali Eyolf» in «John Gabriel Borkmann». S svojega vzvišenega stališča orje neusmiljeno po gnilih in zatohlih vzorih tedanje družbe, odpira nje rane in udarja, kakor ljuti kladivar, obsoja konvencionalno in kompromisarsko politiko in moralo. Njegov vzor, ki ga nikdar ni zatajil, je bila resnica, vendar racionalistična resnica, ki se ne more drugače glasiti kot: vse ali nič. To je bila njegova idealna zahteva, formulacija, ki se mu je mogla poroditi edino le po znanstvenem pojmovanju življenja, v obliki etike, ki je le abstraktna stran resničnega doživetja in njegovega ethosa. Umevno, da s tega stališča ni mogel ničesar odgovarjati, ampak le vpraševati. To pa je bila tudi njegova umetniška tragika, ki jo je izpovedal v svojem zadnjem delu: «Ko se mrtvi prebudimo».

Iz vsega tega pa je dalje tudi razvidno, zakaj se Ibsenovi karakterji ne razvijajo, temveč ostanejo takšni skozi vse dejanje, kakršni so stopili prvič pred nas. Vsi njegovi raznoliki karakterji mu služijo le toliko, kolikor so mu potrebni, da razvozlavajo različna, stavljena jim vprašanja, probleme, ob katerih vsi obmolknejo, ko je postala zadeva rešena. Dočim antična drama razvija karakter, razvija Ibsen le poduhovljeno dramatično fabulo, to pa seveda z izredno, da, z znanstveno točnostjo. Vsaka Ibsenovih dram nam dá tedaj mnogo misliti, pusti nas pa nepotešene in hladne. Iz tega razloga Ibsen na odru ni za reži-

serja lahka zadeva. Vsak njegov karakter ima poleg vse svoje realnosti še simboliški privid, vsaka njegova drama pa zahteva, da bodi kot celota predelana in pregneta ter vsaka beseda in kretnja tako točno preračunana, da dobi sicer realistična snov neko mitično obeležje, da odseva iz sebe ono posebno ibsenko tajinstveno grozljivost, ki jo občutimo približno le še ob antični drami.

Ibsen je po svoji naravi in po svojem odnosu do življenja plemenitaš po krvi. Kot tak je doživljal življenje in njegovo usodnost, kakor so jo doživeli le največji tvorci, ki jih pozna kulturna zgodovina. Bil je ves rojen, da ga njegovi pogledi poneso vse višje, tja do vrhuncev umetnosti, do njene dramatične lepote. A njegova pot je vodila skozi čase, ki so že pripravljali degeneracijo moškega pokolenja, gospodstva, katerega razkrojevine so okužile pozneje vse ostale plasti človeške družbe, mladi rod in zlasti žensko, ki je ali propadla z njim vred ali pa si je v svojem zdravem instinktu iskala sama svojih potov. Mesto klene in čiste snovi je našel klecavo in bolehalo družbo, preperel in krhek, deloma nezrel material, ki ga ni mogla ovekovečiti niti njegova tako sijajna forma. Ta patologičnost in nedostatnost snovi sta bili poleg znanstvenega zrenja nanjo vzrok, da je Ibsen ostal le molčalec. On je mogel življenje le vpraševati, ni pa mogel odgovarjati na njegova vprašanja. Spričo navedenih dejstev je mogel biti Ibsen le umetnik-virtuoz — a ne poet.

Problemi, ki si jih je zastavil Ibsen v svojih malomeščanskih dramah, so deloma obledeli: bili so le neprijetne in žalostne zgodbe naših očetov. Ni pa ostarel njegov plemeniti revolucionarni duh zoper življensko laž. Ibsen bi v naši sodobnosti prav tako zastavljal vprašanja, nova, ki nas peko, morda bolj peko nego problemi njegovega časa. Ne snov, ampak njegov neumorno kljujoči duh, ves ozarjen po notranjem mitu, duh poln svežega in zdravega poleta, ta dragocena dramatična prasila kot edini dokaz zrelosti naroda, pneuma, povzročujoča samoopazovanje in izločanje odmrle snovi iz sebe, sila, ki svoj organizem zavestno pre-
raja, ki ustvarja in kleše svoje zakone v granit življenja, — vse to je Ibsen vsaj iskreno hotel, to je prava njegova dediščina po antični drami in naša po njem. V tem se spaja Ibsenov genij z antiko, ki še danes žari v vsej mladosti v našo dobo, ne kot nenadkriljiv vzor, ampak kot — nepogrešljiv primer, ki neizprosno zahteva od nas, da položimo pred življenje tako blesteče — čiste in jasne račune, kakršne je položila dosedaj le ona sama in njeni redki učenci.

G R E H

VSAKDANJA TRAGEDIJA V ŠESTIH SCENAH. — ANGELO CERKVENIK

III. S C E N A.

Godi se na grobišču dva meseca pozneje o mraku. Vse je mirno, le poleten vetrič prav na lahko maje vrhove cipres.

Žena in Prijatelj, drug poleg drugega, stopata vase zatopljena, proti grobu, kjer je pokopan Mož. Žena poklekne in na videz ihti, Prijatelj pa stoji poleg nje, klobuk drži v roki, ter se pomenljivo smehlja.

Prijatelj: Potolažite se, gospa, saj ste še mladi!

Žena: Pustite me, da se razjočem!

Prijatelj (sede na klopico poleg groba).

Žena (se čez čas dvigne): Dovolite, da sedem, zelo sem utrujena.

Prijatelj: Prosim, prosim, sedite!

Žena (sede): Mislila sem, da bom vendarle prebolela to izgubo, pa mi je čim dalje huje in teže.

Prijatelj: Skušajte pozabiti!

Žena: Prav zato sem vas prosila danes, da pridite semkaj z menoj. Takoj mi je lažje, če govorim s kom in vi ste bili vedno tako dobri z menoj.

Prijatelj: O, kaj bi to! A veste, zdi se mi... (Obmolkne.) Pa kaj me to končno briga!?

Žena: Kaj pa? Povejte, prosim!

Prijatelj: Hudi boste.

Žena: O, ne; dvomim, da bi mogla biti huda na — vas.

Prijatelj: Zdi se mi, da ga vendarle niste tako močno ljubili!

Žena: Zakaj se vam to zdi?

Prijatelj: Čutim, da ga niste mogli ljubiti! Kako bi mogla zdrava ženska, kakršna ste vi, ljubiti takšno senco življenja, ki se je potapljala v blaznih domislekih, v prividih, polnih bolesti?

Žena: Imate prav! Včasih mi je bil zoprn.

Prijatelj: Samo včasih?

Žena: Ali hočem biti odkritosrčna?

Prijatelj: Ne, ne! Bom rajši odkritosrčen jaz!

Žena: Vi hočete biti odkritosrčni? Kaj pomeni to?

Prijatelj: To pomeni, da že predolgo laževa drug drugemu! Glejte, danes ste me zvalili semkaj, da bi s to komedijo, ki je strašno glupa in zelo vsakdanja, zbudili v meni usmiljenje... Od vas bi bil resnično pričakoval kaj bolj duhovitega! Na tako dolgočasen način me ne smete loviti, ker

vam sicer uidem, čeprav sem že koj po smrti svojega prijatelja sklenil, poročiti se z vami.

Žena (hoče na videz utajiti prijetno iznenadenje): Kaj pa govorite, gospod doktor? Kako naj razumem to?

Prijatelj: Kako? Čisto enostavno! Ženo potrebujem in — gospodinjo!

Žena: Prezgodaj je še, da bi zdaj premišljala o tem, in tukaj na grobu svojega prvega moža!

Prijatelj (se zasmeje): Prvega moža?

Žena (v zadregi): Hotela sem reči...

Prijatelj: Nikar se ne vznemirjajte. Saj itak vem, da ste že, dokler je živel vaš prvi mož, premišljali o drugem...

Ali niste morda premišljali tudi že o tretjem? (Se smeje.)

Žena (navidez užaljeno): To je krivično, to je zelo krivično!

Prijatelj: Saj sem vam že povedal, da ne smete biti dolgočasni. Kako bi bilo na primer vse bolj duhovito, če bi mi kar brezobzirno rekli v obraz: «Čuj me, ti, mož! Morilka sem! (Žena se strese.) Svojega moža sem umorila, ker sem hotela imeti tvoje posestvo... Premisli zdaj natanko: Ali me hočeš ali ne? Se hočeš boriti z menoj? Ali boš zmagal — ali pa umorim tudi tebe!» Kaj vam je... Saj to je samo primera, to bi mi imponiralo...

Žena (mračno): Take primere so neprijetne.

Prijatelj (porogljivo): Resnica je bolj prijetna, a?

Žena (plašno): Ne razumem!

Prijatelj: Le brez strahu mi povejte, kako je vaš prvi mož umrl! To me zanima!

Žena: Ne morete me prisiliti, da bi vam povedala.

Prijatelj: Če se hočete poročiti z mojim posestvom, morate!

Žena: Moj Bog, moj Bog! (Joče.)

Prijatelj: Ne bodite dolgočasni, ker drugače moram oditi.

Žena: Ne vem, kako vam je mogla ta brezumnost šiniti v glavo. Zakaj me tako mučite, včasih pa ste bili tako dobri z menoj! Še nikdar nisem nikomur pravila — a vam moram! Ne smete si misliti o meni...

Prijatelj: Nič si ne mislim, vem!

Žena: Brez razloga mi ni bil zoprni. Sram me je povedati, kaj je vse zahteval od mene.

Prijatelj (se roga): O stvareh, zaradi katerih bi vas morala oblitati rdečica, ni treba govoriti!

Žena: Hrepenela sem po deklici, po lastnem otroku, po deklici beli in z zlatimi kodri, z modrimi očki...

- Prijatelj: In pravite, da vam je on ni mogel dati? Kako veste to?
- Žena: Kako ne bi vedela? (Sramežljivo.) Saj on... Slabič je bil. Izžit je bil in bolan. Včasih se mi je tako smilil! In vprav iz tega usmiljenja je vzklik v meni občutek odvratnosti do njega...
- Prijatelj: Vaš mož pa mi je pravil drugače. Dejal je, da ste krivi vi!
- Žena: To ni točno; domišljjal si je.
- Prijatelj: Ali si je domišljjal tudi na smrtni postelji?
- Žena: Tudi.
- Prijatelj: Ali je tisti razbiti cvetnjak tudi lagal? Cvetnjak ne more lagati...
- Žena: Tisti cvetnjak pravi samo, da ga je nekdo razbil — kdo ga je razbil, tega ne pove. In zakaj ta cvetnjak sploh omenjate?
- Prijatelj: Zato, ker ta cvetnjak v tem primeru govori, da ste ga vrgli ob tla vi!
- Žena (silno začudeno): Jaz, kako si morete misliti kaj takšnega?
- Prijatelj: Saj ni bilo v sobi nikogar razen vas in njega!
- Žena: Čisto pravilno! Zakaj bi ga torej morala vreči prav jaz?
- Prijatelj (se zasmeje): Zato, ker vem, da ga moj prijatelj ni mogel razbiti.
- Žena: Priznavam: razdražila sem ga, a temu je bil kriv sam. Kmalu za tistim, ko ste bili odšli, se je prebudil ter se začel zadirati váme.
- Prijatelj: Zakaj?
- Žena: Zelo slabe volje je bil. V neki hipni ljubosumnosti me je začel mučiti z vprašanjem, ali niste vi moj ljubimec?
- Prijatelj (začudeno): Ali sem jaz vaš ljubimec?
- Žena: Nekaj čudnega se je tedaj zganilo v meni... Od tistega trenutka sem jela misliti na vas. Beseda je postala seme, vrženo na plodno njivo —
- Prijatelj: On da vas je torej vprašal to?
- Žena: Seveda! Zasmejala sem se naglas... Ali ni bilo morda smešno? Tedaj pa je vzplamtel: «Ha, še smeješ se, še smeješ! Saj vem, da je res... Že tolikokrat sem vaju opazoval... skozi okno, ko sta se sprehajala po vrtu... in strežnica mi je tudi povedala... pa tudi sanjal sem že tolikokrat o tem...» Razjezila sem se in proti volji so mi ušle besede: «Zdaj na smrtni postelji ti blodijo po možganih takšne neumnosti!» «Kaj?! Na smrtni postelji! Aha!

mi že kličeš smrt, bojiš se, da bi predolgo živel... pošast, hijena!» Tedaj pa je izbruhnilo iz mene vse, kar je leta in leta ležalo nakopičeno v meni. Zabrusila sem mu v obraz kopico očitkov. Najtežji izmed vseh pa je bil očitek, da mi ni mogel dati otroka. Kako me je to vedno bolelo! Dolga leta sem nosila v sebi to bol. Vsakokrat, ko je porodila katera izmed mojih prijateljic ali znank, me je morila obupna žalost. Srečavala sem jih, ko so vozile v vozičkih svoje dečke in deklice, videla sem jih, kako bahato se šopirijo... jaz pa sem nosila s seboj svojo bol... O ne... ni bila zavist in nevoščljivost, samo smrtna žalost mi je razjedala srce... Tako pomilovalno so me gledale! Pa to me ni vznemirjalo... Le po opori sem hrepenela, po otroku. Tako strašno sama sem bila, vedno nad breznom in nikjer ni bilo nikogar, ki bi se ga bila mogla oprijeti... O, koliko noči sem preplakala! Na prstih sem se dvigala, roke sem stezala proti nebeškemu svodu, da so se podeseterostročile v svoji dolžini... Da bi moja molitev dospela do Njega!... Gledala sem te svoje tenke, dolge roke, ki so se vzpenjale k Njemu... a vse zaman, vse zaman!

O, ko bi imela to oporo! In jaz nisem kriva... (Nasloni se na spomenik in ihti.)

Prijatelj (prevzet): Sonja, Sonja, ne plakajte!

Žena (se obrne k njemu): Saj ne plačem več.

Prijatelj: In kaj je naredil potem, ko ste mu očitali vse to?

Žena: Dvignil se je in široko odprl oči, strahotno, prestrašila sem se ga in zakričala, da me je osleparil za otroka, osleparil za življenje, za vse lepe nade in vso srečo. Tedaj pa je kar nenadoma skočil s postelje in se zaletel proti meni. Zbežala sem proti oknu, on pa za menoj... Pri cvetnjaku je omahnil in se zgrudil ter z nogo prevrnil podstavek. Kaj se je dalje godilo, ne vem. Slišala sem le, kako je rjul: «Pošast, ubijem te, ubijem...»

Prijatelj: On pa mi je pravil vse drugače.

Žena (prestrašeno): Kaj? Pravil vam je o tem?

Prijatelj: Ali vas je strah?

Žena: Ni me strah, čeprav vem, da je laž, izustena na smrtni postelji in ob smrtni uri, na videz najčistejša resnica.

Prijatelj: «Vzemi mojo dušo,» je dejal, «vzemi jo, vsesaj jo vase, vsesaj jo, vsesaj... V tebi bo živeła in nikdar ne bo pozabila greha te ženske... Vate pojdem (strahotno tiho) in zopet vzamem svojo ženo, zopet se poročiva...»

Žena (krikne): Nehajte, nehajte! Ali ne vidite, da je blaznel?

Prijatelj: V sebi ga čutim, natanko vidim njegovo podobo, zdi se mi, da se odpira ta grob (žena se odmika), da se dviga iz njega kakor pošastna prikazen... Ali sem jaz sploh jaz? Sonja, povejte mi na tem grobu, prisezite mi na njegovo mrtvo telo in njegovo živo dušo, ki je v meni, ki mi daje dvojno življenje, prisezite mi, da ne lažete, povejte, je lagal on, ali ste lagali vi!?

Žena (v negotovosti): Gospod...

Prijatelj: Stojte! Če ste že grešili, če ste ga umorili na tako strašen način, kakor mi je pravil, tedaj je to strašen zločin, a ne dodajajte k temu zločinu še drugega — ne lažite ob njegovem mrtvem truplu, ob njegovi živi duši... Bojte se zločina!

Žena (se bori sama s seboj): Skoraj da bi vzela na svoje rame greh, ki ga nisem storila... da, da, ubila sem ga! Oh, ne, ne... pojdiva od tod, beživa...

Prijatelj (svečano): Tedaj je lagal on! Oprostite mi, vse mi oprostite, kar sem vam prizadel hudega... Sojeno je bilo, da mi postanete žena, kajti osvetiti bi ga bil moral... postanite mi tedaj žena, čeprav ne bo treba osvete. (Tiho.) Čudno je; ko sem vas prvič uzrl, sem spoznal in zaznal, da nama je usojeno nekoč skupno življenje. Zahrepenel sem po vas že v prvem trenutku... in to hrepenenje me ni nikdar več zapustilo...

Žena (vsa spremenjena): Kako je bila ta ura strašna! (Se strese.) Tako strahotno me je mučila ta ura duhov, grobov, mrtvecev... O, pojdiva od tod, pojdiva hitro...

Prijatelj: Takoj pojdeva.

Žena: In nikdar več se ne vrneva semkaj!

Prijatelj: Nikdar več!

Žena: Pojdiva!

Prijatelj: Obljubite mi tukaj, na tem grobu, da mi boste zvesta žena...

Žena (krikne): O, nehajte... Ali ne vidite, da se odpira grob, ali ne vidite, kako steza on svoje koščene roke... ali ne čutite mrzlega, mrtvaškega okostnjaka... Tu je grob, grob... tu se ne sme pričenjati novo življenje... (Zbeži. Prijatelj zbeži za njo. Oba se še dvakrat, trikrat ozreta nazaj. Veter močneje zažvižga, ciprese se močneje pripognejo.)

Z a s t o r.

I V. S C E N A.

Godi se dve leti pozneje v njuni sprejemnici okrog šestih zvečer.
Nekdo pozvoni. Skozi izbo hiti žena odpirat vrata.

Žena (ni je še videti; začudeno in zlovoljno): Ti?

Ljubimec (oba vstopita v sobo): Kakor vidiš!

Žena: Kdo te je vabil? Zakaj si prišel?

Ljubimec (grobo): Ljubezen! (Se smeje.)

Žena (preplašeno): Tiho, prosim te, tiho!

Ljubimec: Zakaj tiho? Ali se ga tako bojiš?

Žena: Nikogar se ne bojim!

Ljubimec: Zakaj nisi tedaj prišla že nekoliko mesecev k meni?

Žena: Prosim te, odidi in ne greni mi življenja, ki je že itak preveč grenko in zastrupljeno.

Ljubimec: Misliš, da je moje boljše? In Elino? Ali ne veš, kaj si napravila ž njo?

Žena: Vem, da sem grešila.

Ljubimec: In zdaj se kesáš? V beznico si jo pognala, živa bo tam segnila — in tvoj kes ji ne bo nič pomagal! Poboljšala si se! Vsak hudič bi se poboljšal, ko bi se mogel kopati v zlatu, kakor se valjaš ti! A greha ti tudi zlato ne izbriše — greh je greh, živ je in večn...

Žena: Ne sili me, da bi še povečala ta greh... Pojdi. Že tolikokrat sem te prosila, da ne hodi več sem... Ne morem vaju gledati skupaj.

Ljubimec: Mene in svojega moža ne moreš gledati skupaj? Si se mar zaljubila vanj? (Se smeje.)

Žena: Prepovedujem ti, da bi...

Ljubimec: Nič mi ne moreš prepovedati!

Žena: Morem in moram!

Ljubimec: Vidiš, meni je vprav družba tvojega moža zelo prijetna.

Žena: A če mu vse povem?

Ljubimec (se sirovo smeje): A... aj! Tega se pa ne bojim!

Žena (proseče): Zakaj me mučiš, povej, zakaj? Kaj imaš od tega? Saj prav dobro veš, da ti ne morem dati ničesar več! Vse, kar sem imela, sem prodala, vse sem ti dala. Zdaj nimam ničesar! Kje naj vzamem.

Ljubimec: Kje?! V blagajni!

Žena (odskoči): Njemu naj vzamem? Nikdar!

Ljubimec (zmaje z glavo): Zakaj ne? Saj on sploh nikdar ne vé, koliko ima v blagajni. Včasih nisi bila tako hudo čednostna

in tankovestna. (Se smeje) Včasih si pogostoma pogledala v njegovo blagajno!...

Žena: Tisti časi so, hvala bogu, minuli!

Ljubimec (vzroji): Kako praviš? Hvala bogu? Le čakaj!

Žena (mirno): Hotela sem reči le, da ne morem biti več tatica.

Ljubimec (mračno): Kaj tatica! Tatica! (Se smeje.) Morilka si, morilka!

Žena (obupano): O, nikar me še ti ne spominjaj tiste strahote! Saj ne morem ne živeti ne umreti! Ali ga ne vidiš? Dviga se, roke steza proti mojemu srcu... o... o... kako mrzlo (se grabi za prsi)... pesti sta mu kakor dva težka kladiva in vame riže, vame, svoje bele zobe mi seka v rame (odmika rame). O, umreti ne morem, živeti tudi ne... In zdaj še drugi mož!

Ljubimec: To je komedija! Čemu mi pripoveduješ to?

Žena: Nisem pripovedovala tebi, pozabila sem, da si tu.

Ljubimec (se smeje): Pozabila, pozabila! Kako vraga hočeš, da bi verjel takšni otroški laži?!

Žena: In vendar nimaš prav, čeprav ti morda daje najino znanje pravico, ne verjeti mi. Poznaš me takšno, kakršna sem bila, ne pa takšne, kakršna sem zdaj. Odkar sem ga vzljubila...

Ljubimec (se smeje): To ni zanimivo... Koga si vzljubila?

Žena: Moža!

Ljubimec (se roga): Prvega ali drugega?

Žena: Nimaš pravice, da bi se mi rogal, kajti večji del navidezno samo mojih grehov, je tvoj del!

Ljubimec: Kdo pa pravi, da ni tako? Saj svoj del prav rad naložim na svoje rame. Včasih pa si bila ponosna na svoje grehe... O svoji moči si govorila, o moči, ki jo boš izmerila! O neki poti si halucinirala, o neki čudoviti poti, po kateri nameravaš hoditi — in danes govoriš kakor najubožnejša med ženskami... To pomeni, da si postala ženski — suženj!

Žena: Kaj hočeš prav za prav od mene? Vsak hip utegne priti moj mož.

Ljubimec: Naj pride! Daj mi denarja, kolikor ga za prvo silo potrebujem, pa pojdem. Že več kot pol leta mi nisi dala niti beliča! To je lahkomišno, ženska!

Žena (silno žalostno): Ali moram še vedno grešiti? Ali bi ne bila milejša vsaka druga kazen, nego zavest, da se moram vedno globlje in globlje pogrezati v vrtinec greha? Zavedati se, da grešim in še vedno grešiti! To je strahotno! Kje naj iščem izhoda, kje?

- Ljubimec** (preračunano): Pomisli samo, kako bi trpel tvoj mož, ako te le malo ljubi, če bi zvedel vse!
- Žena** (bolestno): Trpel bi! In vendar pride nekoč tudi tisti dan, ko bo moral zvedeti vse, ko mu bom morala vse razodeti. (Tiho, strahotno.) Ob smrtni uri mu povem... prej ne, ne...
- Ljubimec**: Dovolj je tega! Brez službe sem, žejen in lačen! (Slišati je stopinje.) Tvoj mož prihaja. Glej, da prideš v osmih dneh k meni!
- Žena** (preplašeno): Drugič se pogovoriva. Potrpi, prosim te, samo še par dni!
- Ljubimec**: Povedal sem ti že!
- Žena** (odhiti; ni je več videti): Veš, Bojan je v sobi! Jaz pa moram oditi. Ida me je prosila, da bi danes prišla k nji.
- Drugi mož** (ni ga še videti): No, Ida bi ti za enkrat lahko oprostila! Danes, ko je prišel (porogljivo) ljub prijatelj v hišo, bi morala res ostati doma.
- Ljubimec** (sam zase): Le norčuj se, le!
- Žena**: Ne, ne, iti moram!
- Drugi mož**: No, pa pojdi. (Vstopi.) Oho! Dober dan! Ali smo še živi? (Ljubimec se klanja.) Sedite, prosim.
- Ljubimec** (sede): Klanjam se! Še vedno sem malo živ, še vedno; upam vsaj, da sem.
- Drugi mož**: No, takšno upanje je vsekakor prijetno! Nisem vprašal kar tako, tja v en dan. Vidite, predvčerajšnjim je bila tu neka ženska, ki jo je pičila muha, danes zjutraj pa je že umrla...
- Ljubimec**: Torej se bo treba vsakikrat, kadar se ločimo, posloviti, kakor da se vidimo poslednjič.
- Drugi mož**: Nič več me ne skrbi smrt; vse sem uredil.
- Ljubimec**: Pa menda vendar ne mislite umreti še? Gospa bi kar vdruživši odovela!
- Drugi mož**: Nekaj podobnega se je primerilo že pred mesecem dni in tedaj sem si mislil: na svetu je vse mogoče. Zato sem šel ter uredil vse; dokončal sem delo, s katerim sem se mučil že več mesecev. Zdaj je vse urejeno.
- Ljubimec** (je postal pozoren): Vse urejeno? Otrok nimate; kaj bi torej urejali?
- Drugi mož**: Prav zategadelj! Velika posestva imam in mnogo denarja. Komu naj ostavim vse to ogromno premoženje, če umrem?
- Ljubimec** (začuden): Komu? Nimate žene?
- Drugi mož**: Žene? Seveda jo imam, a ona ne potrebuje tako velikega bogastva! Kolikor bi po moji smrti potrebovala

za prijetno in brezskrbno življenje, toliko ji je po mojem testamentu zasigurano, če se ne bi — seveda — po moji smrti spet omožila.

Ljubimec: Oprostite, a da ste tak reakcionar, si nisem nikdar mislil. Mar hočete ženo še po smrti prikleniti na svoj okostnjak?

Drugi mož: Reakcionar sem ali tja — to me ne briga! Zaradi nekega imaginarnega pojma in na ljubo drugim vendar ne bom napravil kaj takšnega, kar bi me bolelo, kar bi občutil kot neprijetnost, ki nikomur ne koristi! Če bi moja žena podedovala ves ta kapital, bi se takoj spet poročila, to se pravi: poročila bi moj kapital! Prosim vas, povejte mi, kako bi mogel dopustiti, da sploh pride do takšne možnosti? Ali ne bi bil bedak? Delal sem, vse svoje imetje sem si prislužil sam, popolnoma sam, s svojimi rokami in s svojimi možgani. Res je, da sem imel srečo, a res je tudi, da sem se mučil noč in dan, da sem trpel in živel pogosto v pomanjkanju! In jutri, pojutrišnjem pa bi prišel kak brezdelnik, lenuh in tat in bi vse to bogastvo pograbil, bi razmetal moje delo, moj znoj... o ne!

Ljubimec: Vam bi pač bilo vseeno. Ne bilo bi vas več in bi zatorej nič ne videli in nič ne vedeli!

Drugi mož: Tega sicer ne moremo tako pozitivno trditi, a za to tudi ne gre! Za načelo gre in za sedanjost! Kajti oporoko sem delal danes, torej v sedanjosti! In drugič bo tisto načelo, ki usmerja vsak moj korak, živelo tudi potem, ko bom jaz že davno trohnel. Pa ne gledé na vse to: prijetno mi je danes tako odločiti, prijetna je moja današnja zavest, da bo moja volja kraljevala še po moji smrti, da bo kraljevala morda še dolgo vrsto let.

Ljubimec: Tega ne razumem.

Drugi mož: Ne razumete? Prav preprosta zadeva! Vse moje imetje se vnovči — kolikor ne leži že danes v hranilnici — in se naloži v varnem denarnem zavodu. Ves ta kapital se bo obrestoval, obresti pa se bodo rabile za dijaške in umetniške ustanove. Majhen del obresti bo vsako leto prejemale moja žena. Poleg tega bo ženina last tudi ta hiša. Ko pa umre, se vsa vila preuredi v dom za siromašne in onemogle umetnike in znanstvenike. A kakor sem vam povedal že, bi moja žena, če se poroči, izgubila vse ugodnosti, katere ji testament nudi.

Ljubimec (zatajuje svojo jezo; se smeje): Pa bodo kljub vašemu testamentu izrabljali vaše premoženje, kajti vsako zapu-

ščino morejo uživati tudi nepovabljeni — seveda le tedaj, če se znajo sami povabiti!

Drugi mož: Ne bojte se! Tudi o tem sem premišljal in še o marsičem, kakor n. pr. o padcu valute, o eventualni dobi, ko bi bile dijaške in umetniške ustanove nepotrebne... Prav o vsem, kar bi moglo kakorkoli vplivati na to zapuščino! Čitati bi morali to oporoko, in tedaj bi strmeli, kajti prepričan sem, da popolnejšega dela še niste videli. To je baš tisto, kar me je mučilo. Mnogo časa sem se trudil s tem delom, mnogokaj mi je hodilo navzkriž, končno pa sem vendarle premagal vse ovire! Verujte mi, da je bilo to delo težje, nego izum, ki mi je prinesel vse to bogastvo. Zdaj menda razumete, zakaj sem tako vesel.

Ljubimec: Veseli? In vaša žena? Nanjo pač ne mislite? Kaj poreče ona, ko izve, da ste ji zapustili tako rekoč samo skromno miloščino.

Drugi mož: Nič ne poreče, kajti pri sestavljanju testamenta je tudi sama sodelovala!

Ljubimec: Kaj, hudirja! Sama je sodelovala?!

Drugi mož: Kaj pa je čudnega na tem? Ali mislite, da se je omožila z mojim premoženjem? Mene je vzela, ne pa mojega bogastva! Ali mislite tudi vi, kakor so mislili in govorili drugi? Ljudje marsikaj govore, in če se ne motim (nekoliko porogljivo) ste tudi vi posvečali obilo pozornosti najini poroki... vsaj takrat...

Ljubimec: Jaz? (Neprijetno mu je.) Jaz?

Drugi mož (se smeje): Vi, vi, prijatelj! Na ves glas ste pripovedovali vsem in vsakomur, kdor vas je le hotel poslušati, da sem tepec, da sem se ujel na limanice, kakor se more ujeti le kak tak učenjak! (Se smeje.) Nič se ne vznemirjajte zavaljo tega! To so malenkosti, ki so me vselej samo zabavale! Sploh mi je čisto prijetno, če ljudje mnogo govore o meni!

Ljubimec: Ne spominjam se, da bi kdaj kaj takega govoril o vas.

Drugi mož: Nič se ne razburjajte! Nič ni hudega, da le ni res, kar govore o meni. Vendar pa me je semtertja obšla čudna misel, da bi morda le utegnilo biti v teh številnih govoricah zrno resnice. Pred mesecem dni sem zopet slišal, da je moja žena vzela moj denar in ne mene. (Zelo resno.) Vidite, tedaj mi je bilo hudo! Hotel sem se na vsak način prepričati, koliko resnice je v teh govoricah in sklenil sem, da pre-

izkusim svojo ženo. Zato sem jo pozval, naj sodeluje pri sestavljanju oporoke. In res mi je drage volje pomagala, na obrazu pa ji ves ta čas nisem uzrl niti sence žalosti ali nejevolje. Nasprotno: zdi se mi, da je od tistega dne vedrejša in srečnejša.

Ljubimec (jezno): Brezumnica!

Drugi mož (se dvigne): Kaj? Kako izvolite?

Ljubimec (glasno, poudarja besedo za besedo): Brezumnica, res!

Kako more biti tako lahkomišelna!? Zdaj trpim zanjo jaz!

Drugi mož (se smehlja): Saj bo morda umrla prej nego jaz; hudo je bolna.

Ljubimec (naglo): Kako? Bolna?

Drugi mož: Tuberkulozna je in ne bo več dolgo; jaz pa sem zdrav. Ta oporoka je bila samo preizkušnja njene ljubezni — in težka matematična naloga, težka šahovska poteza, torej obenem preizkušnja moje moči!

Ljubimec: Hudo je bolna, pravite?

Drugi mož (se smehlja): Hudo!

Ljubimec: Vi pa se smehljate!?

Drugi mož: Zakaj ne, če mi je prijetno smehljati se!

Ljubimec: Žena vam umrè in vi se smehljate!

Drugi mož: Preveč ljudi sem videl že umirati in umreti, da bi mi mogla ta tako zvana smrt kaliti moje življsko veselje... In končno se tudi sam zavedam v vsakem trenutku svojega življenja, da bom umrl... Ta misel mi je umevna sama ob sebi!

Ljubimec: Saj ne govorimo o vaši smrti! Vaša žena bo umrla, ne vi.

Drugi mož: Tudi ona, tudi! Pa za njeno smrt vendar ne more veljati nič drugega, nego za mojo; saj je njeno življenje prav toliko vredno kakor moje! Mislite, da bi se moral jokati? Zavedam se, da umrem, zavedam se, da se to utegne zgoditi vsak trenutek — in prav to me sili, da sem, kolikor mogoče, vedno zadovoljen, vesel — uživati, dokler živim, ne pa tarnati in se smeriti...

Ljubimec: In vi ste pisali o človekoljubju!

Drugi mož (se smehlja): Sem, zakaj ne? A ne o človekoljubju do mrtvih!

Ljubimec: Ali se norčujete ali pa prav nič več ne razumem!

Drugi mož (pórogljivo): Pa ne, da bi tudi vi kaj hoteli od teh obresti? Majhno štipendijo, recimo? Da bi popivali in lenuharili po beznicah? Saj ste komponist...?!

Ljubimec (jezno): Kaj mi je za obresti!

Drugi mož: Obresti ne? Kapital bi torej rajši? In mogoče še mojo ženo po vrhu?

Ljubimec (jezno): Ni potrebno, da se norčujete iz mene. Vidim, da me hočete pognati iz hiše. Gospo ste že itak nahujskali proti meni, da mi pred nosom zapira vrata. A jaz se bom vedno vračal, kadar mi bo ljubo...

Drugi mož: In dokler bo meni ljubo! Vraga, ali ne vidite, da mora biti to vaše razburjanje vsakomur zagonetno? Kako neki pridete do tega, da se razburjate zaradi — Sonje, moje žene? Zakaj se ne vznemirjate rajši zaradi Ele, ki ste jo pognali v beznico?

Ljubimec (se krohoče): Tudi o tem bomo govorili še!

Drugi mož: Vaš smeh je manj razumljiv nego moj!

Ljubimec (mahoma prav resno): Prav za prav je vse to čudno... Vse se tako ponavlja... vse se tako vrti okoli ene same osi, dolge milijone, bilijone, trilijone kilometrov...

Drugi mož: Kaj pa budalite?

Ljubimec: Bedak ste vi, večji bedak, nego sem si kdaj mislil, da ste!

Drugi mož: Prav dobro vem, da sem bedak, a to si smem reči edino jaz sam — vi tega ne smete! O sebi lahko rečete tudi to...

Ljubimec (se krohoče): Prinesite mi violino, da grem! Saj skupaj itak ne bova igrala več.

Drugi mož (odide): Takoj.

(Žena skoči v sobo. Oblečena je v lahek površnik. Čez roko ji visi dolg, črn pajčolan, v roki drži majhen črn klobuček.)

Ljubimec (jo zagleda): Tako torej!

Žena (se ozira): Prisluškovala sem, vse sem slišala! Pridi za menoj! Čakam te spodaj, na oglu ulice. (Zbeži.)

Ljubimec: Čakaj me, takoj pridem!

Drugi mož (se vrne): Oprostite, violine ne morem najti. Žene pa ni, je že odšla. Pridite drugič.

Ljubimec (pomembno): Še večkrat pridem! Na svidenje!

Drugi mož (gre za njim zaklepat vrata in se zopet vrne v sobo): Kaj je temu človeku? (Sede in premišljuje.)

Z a s t o r.

(Konec prihodnjič.)

GLEDALIŠKA KRONIKA

PREGLED DRAMSKE SEZONE 1927/28

FRAN ALBRECHT

Etos praznuje slovensko gledališče svoj jubilej, prvo desetletnico izza prevrata. To se pravi: prvo desetletje, odkar prav za prav obstaja redna slovensko gledališče, umetniški zavod z vsemi svojimi atributi, katerega eksistenčna upravičenost in nujnost je priznana in katera se mu je v problematičnem narodu pred vojno tako pogosto odrekala. Prvih deset let zavestne, sistematične nege slovenske besede, umetnostnega stremljenja, nemotenega razvoja, bolj ali manj prostega brezupnih materialnih borb. Ne bela krizantema v gumbnici siromakovi, temveč razcvetajoča se greda v bujnem in žlahtnem vrtu mlade slovenske kulture. Ne dekôr in luksus; vino in kruh slovenskemu duhu.

Ali je tako? Morda se motim? Kaj bomo praznovali prav za prav: ali vesel, boder, živahno-razgiben praznik, praznik tiste močne in vedre volje, ki nas je vznášala in opajala v lepi jeseni devetnajst sto osemnajstega ter nas nosila z istim zanosom, isto vrelo vero in čilo voljo, afirmirati svojo kulturno polnovrednost, preko vseh deset let — ali pa siv in pust delavnik klavrnega spoznanja lastne nemoči, socialne in kulturne izčrpanosti, brezvoljnosti in malodušnosti?

V tem veselem ali žalostnem jubileju bo slovensko gledališče pomemben simbol.

Človek, ki je ves ta čas pazno motril rast in razvoj, zmage in poraze, napredek in zastoj slovenskega gledališča, se mora pred vrati tega jubileja ustaviti, razgledati, izprašati se: kako in kam. Najvažneje in najmerodajneje pa: kaj je.

Ena beseda je danes aktualna in ogabna do neznosnosti, premleta do absurdnosti. V nji je uteha in zavetje in opravičilo za vse, kar se danes dogaja pod solncem; klavrn plašč za nezmožnost in lenobo in premnogo drugih nečednosti. Ta beseda je k r i z a. Kriza tu in tam, kriza, do koder ti sežeta oko in uho. Čemu bi ne bilo krize v gledališču, posebno še v slovenskem gledališču, katerega eksistenca je bila itak kritična od pamtiveka? In kdor najbučneje kriči in razlaga to besedo, ga izbero za zdravnika. Na žalost pa se izkaže, da je «kritični položaj» potem še kritičnejši . . .

Kako je torej z našo gledališko krizo? Ali ni bilo to skoro vedno samo slabo vodstvo, samo malopomembna gledališka produkcija,

nesugestivna in neumetniška odrska tvorba, blazirano in nekulturno občinstvo? Gledališče je umetniški zavod. Kriza sodobnih gledališč in tudi slovenskega tiči samo v tem, da gledališča te svoje naloge ne vrše. Gledališka kriza je v nedostatku umetnosti. Kdor je na primer v pretekli sezoni z zdravim instinktom prisostvoval brezupno nezrelemu eksperimentu «dramatiziranega» Cankarjevega «Hlapca Jerneja in njegove pravice» ali pa filmskopošastni produkciji laži-ljudi dvajsetletnega Kulundžiča — ta je moral z jasno grozo videti, kam drži pot. Dejstvo je, da se slovenski duh v umetnosti izza prevrata s stopnjevano pospešenostjo poplitvuje in povsakdanjuje.

V vsej kulturni javnosti prihajajo na površje ljudje, ki po navadi nimajo malone nobenih stikov s kulturno preteklostjo. Zato se potem po večini skušajo uveljaviti s tem, da strastno negirajo svoje prednike in njih delo, ki ga niti ne poznajo, kaj šele razumejo. Danes merila za to ali ono važno kulturno mesto ne tvorijo sposobnost, poštenost in uspešno delo, temveč kvečjem nekako politično «prepričanje» in pa — surovo kričanje. In v takem kričanju se neki del sodobne mladine bodočih karijeristov uri jako marljivo...

Ena najbolj čudnih epizod iz domače polpreteklosti je bila borba za upravniško mesto, ki se je odigrala sredi predlanske sezone in o kateri tu ni mogoče razpravljati podrobneje. Novi upravnik je ob svojem nastopu gostobesedno obljubljal mnogo in marsikaj. Pisec te kronike je namenoma čakal, kako se te obljube uresničijo, zakaj če je gledališče vzlic notoričnemu omalovaževanju te institucije z najmerodajnejših mest dandanes vendarle še neka važna nacionalna in kulturna zadeva, potem ne gre za osebe, marveč za stvar. Zdaj, ko je ta čudna epizoda zaključena, lahko stvarno ugotovim, da je slovensko gledališče kljub vsemu še živelo in životarilo in da se je vodilo tako, kakor bi ga bil vodil pač vsak povprečen inteligent, ki ima nekaj praktičnega daru. Česar manjka našemu gledališču, je — osebnost!

Prof. Kregarja je ob njegovem nastopu odklonilno pozdravila vsa slovenska kritika. Ta odklonitev ni bila naperjena zoper osebo, temveč je merila v stvar in način tega imenovanja. V osebi, ki jo je ministrstvo prosvete diktiralo na čelo slovenskemu kulturnemu zavodu v popolnem nepoznavanju razmer in na priporočilo nekaterih gledališko neinteresiranih političnih somišljenikov kandidatovih, slovenski gledališki motrilec ni mogel videti jamstva za uspešen in boder razvoj in napredek naše odrske umetnosti. Že po preteku enega leta se je izkazalo, da je bilo ne-

zaupanje kritike docela upravičeno. — V trenutku, ko to pišem, vlada v gledališču še vedno nekak interregnum, ki ga vodi Oton Župančič.

*

Predlanska dramska sezona je vzlic nekaterim težkim porazom (ponesrečena vprizoritev «Mabetha») v osnovi razodevala neko ostro odraženo temeljno misel. Ta misel je stremela za tem, da si gledališče spet pridobi svoje občinstvo, ki se mu že delj časa katastrofalno odteza. Vodstvo drame je zato poseglo po starejših klasičnih delih, ki so širšemu občinstvu draga in ki imajo svojo trajno literarno, zlasti pa tudi odrsko vrednost. Tako so se z dostojnim uspehom uprizorile zlasti: Goldonijeva «Mirandolina» («Pri lepi krčmarici»), Anzengruberjeva «Slaba vest», Nestrojev «Lumpacij vagabund» ter Schillerjevo «Kovarstvo in ljubezen». Tako bi se predlanska sezona po pretežni, dokaj srečni izberi repertoarja smela nazvati — ljudska sezona v dobrem pomenu besede, medtem ko v repertoarju pretekle sezone ni mogoče zaslediti nikake temeljne misli. Ta repertoar nikakor ni pomenjal napredka, temveč prej neko nazadovanje: ni bil sodoben ne klasičen, ne ljudski ne literaren. Neka čudna mešanica, s številnimi pomotani, kakor so: Hlapec Jernej, Polnoč; Vrt Eden, Večni mladenič (oboje surogat za opereto), Idealni soprog (surogat za modno revijo), Nedeljski oddih, Sestrična iz Varšave; Boljši gospod, Švejek (grobi koncesiji galeriji) . . . Tudi v igralskem pogledu te stvari niso izkazale nikakega napredka. To se je pokazalo zlasti v odrsko hvaležnih vlogah Wildejevega «Idealnega sproga». Temu delu odličnega artista in finega umetnika sicer ne manjka bizarnih in duhovitih paradoksov in domislic ter neke feljtonske zabavnosti v posameznostih, v celoti pa je to papirnata zgradba, virtuozna, a zastarela konstrukcija, ki danes ne more več zanimati, kaj šele ogreti. Stvar je prišla pri nas na oder oskubla do kosti, igralo pa se je s tisto gladko šablonsko dolgočasnostjo, brez globlje življenske dojemljivosti, v kakršno zapadajo naši igralci vedno, kadar se morajo gibati na goli površini v bistveno tujem jim miljeju in jih ne vznáša umetniški lét dela samega. Najboljša v svoji problematični vlogi je bila Medvedova, dočim se je Debeljakova izživljala v nekem nepristnem patosu, votli deklamaciji. Velik del ostalega igralskega zbora pa je v mnogih scenah spominjal bolj na odličnejšo provincialno družbo, nego na najvišjo evropsko aristokracijo lordov, vojvodinj, grofic etc.

Kar moralno opravičuje preteklo sezono je poleg uprizoritve številnih domačih poizkusov in del uprizoritev Shakespearejeve komedije «Ukročena trmoglavka» in ponovitev veseloigre «Mnogo

hrupa za nič», Calderonove drame «Sodnik zalamejski», Maeterlinckovega «Stilmondskega župana», zlasti pa novo naštudiranega Rostandovega «Cyrana».

Po težkem in mučnem porazu «Macbetha» v predlanski sezoni so se interpreti Shakespearea na našem odru rehabilitirali z dostojno predstavo «Ukročene trmoglavke», ki je posebno v obeh poglavitnih partnerjih, Petruchiu Levarja in Katarini Nablocke, dosegla svoj višek. Delo je, kakor vedno, izrežiral z dobrim okusom in občutjem, z niansirano slikovitostjo O. Šest. — Kot režiser se je po hudem porazu v «Polnoči» pomembneje izkazal C. Debevec z režijo Calderonovega «Sodnika zalamejskega». Predstava sama umetniško vsekakor še ni bila dognana, vzlic temu pa je bila to ena najsimpatičnejših letošnjih uprizoritev. Monumentalna enostavnost dela, ki jo je Župančič prelil v najlepšo slovenščino ter ji dal mnogo našega duha, je nadvse osvajajoča; igra ima v sebi vse vrline vzorne ljudske drame. (Zakaj prepesnitev ne izide v knjigi Mohorjeve ali Vodnikove družbe ali kjerkoli?) — V županu je Cesar izkazal nekaj lepih in posrečenih zametkov bodočega Cresa, te prekrasne vloge rajkega Verovška. Dona Lopeja je podal Skrbinišek z markantno, to pot ne prejedko rezkostjo, marketenderico je z bujno plastičnostjo opremila Juvanova, vojaka Rebolleda je dobro odigral Povhe. Kuriozni parček Dona Mendoza in njegovega slugo, po duhu bratca Dona Kihota in Sanha Panze, sta čilo in bodro ustvarila Peček in Lipah. — Želel bi, da se ta pristna ljudska igra obdrži na našem odru in se umetniško pili ter izpopolnjuje, ker so v nji žive kali naše dramske in odrske umetnosti, kalí, ki utegnejo še kdaj kreativno oploditi izvirno slovensko ljudsko dramo.

Da se v našem dramskem ansamblu vendarle vrši neki proces notranje rasti in organskega razvoja, ki se, žal, le prereditko poudarja, nam je izpričala nova uprizoritev Rostandovega «Cyrana». To je bil eden najlepših večerov v pretekli sezoni! Poudarek predstave ni ležal toliko na igri posameznikov, saj Roksana Nablocke umetniško ni bila polnovrednejša od Roksane Šaričeve in je bil tudi Levarjev Cyrano vzlic svoji igralski izdelanosti glasovno pogosto nezadovoljiv in celo neumljiv — ta poudarek je ležal predvsem na skladno zgrajeni celoti, na organsko potekajoči ansamblski igri, ki je celo iz najtežavnejših prizorov kakor v gledališču in taboru ustvarila življenje, ne pa marionetno pregibanje posameznikov in tudi ne brezumno beganje in vreščanje po odru. Tudi scenično se je delo zelo izpopolnilo. Režija «Cyrana» je bila v letošnji sezoni najjačji uspeh O. Šesta.

V «Stilmondskem županu» se nam je predstavil drug Maeterlinck nego smo ga poznali doslej. Avtor «Vsiljenke» in «Slepcev», ki smo jih videli na našem odru, si je pred vojno z instinktom neoromantika rad izbiral ekskvizitne snovi in pogosto slikal izbrana čuvstvena stanja, ki jih je sicer opremiljal z velikim artizmom, a so vendar te odrske pesnitve učinkovale mestoma nekoliko iskano. «Stilmondski župan» pa je vojna zgodba. Kos življenja torej, neposrednega, vulgarnega in brutalnega, ki brizga svoje umazane curke tudi na oder in ki ga je pesnik odel v svojo tiho, zamolklo besedo. V čisti in preprosti in požrtvovalni duši župana Van Dellea je skušal Maeterlinck zajeti trpljenje svoje uboge, nedolžno žrtvovane, brutalno oskrunjene Belgije med vojno. Gotovo bi se ta zgodba lahko odigrala ne samo v Flandriji, marveč po vseh zemljah Evrope, koder je besnela zločinska človeška blaznost, a tragika nemškega, francoskega, angleškega, ruskega župana bi ne bila tako pretresljiva, ker bi ležala na njem sokrivda v vojno zapletnega naroda. Slovenski človek, ki je doživel brutalno posilstvo svojega rodù, pekočo tragedijo tega preprostega Stilmondčana do dna doume... In najsi pesnik v svoji užaljeni ljubezni ni absolutno pravičen, se ta preprosta vojna zgodba s svojo človečansko tragičnostjo neizmerno dviga nad vso tisto odurno povodnijo, ki je preplavljala medvojni knjižni trg na obeh straneh fronte.

Delu je dal odrsko podobo Ciril Debevec. Ubral ga je v pravičen osnovni ton, dasi ga ni vseskozi izoblikoval z enako neposrednostjo. Več duše bi želel malo hvaležni vlogi županovega zeta, poročnika Hilmerja, ki ga je vnanje plastično podal Rogoz. Izbela M. Danilove ni bila izrazita. Župan Levarja in vrtnar Kralja pa sta bili živi in resnični bitji, ki sta našli nekaj tako pretresljivih izrazov, da je zanemelo vse gledališče. Dobro je, da se današnje človeštvo jazza, kina in ekspresionističnega kiča spet sem ter tja zave velikega trpljenja in umiranja, ki ga je sodoživljalo in tako kmalu pozabilo...

Do nekih višin se je vzpela mestoma tudi Shawova najboljša in najfinejša dramska pesnitev «Kandida». V tem delu Shaw ni toliko aktualist in duhovit dnevni kramljač, nego pesnik. Zato je v pesnitvi več, nego je izčrpala iz nje Marija Vera. Kandida sama, ki jo je igrala M. Vera, je ena najfinejših, najbolj krhkih ženskih figur, kar jih poznam v literaturi. Njena odlična, izkultivirana razumnost in čuvstvena superiornost zahtevata najrahljših, subtilnih prelivov, ki morajo biti kakor melodija dragocene lirične pesmi. Tudi mladi Jan vloge pesnika Marchbanksa ni docela rešil. Tudi v njem je več! Ključ za pravilno razumevanje tega poeta je

podal avtor v režijski opazki koncem dela. Mnogo lažje so figure enostavnega, premočrtnega pastorja, ki ga je živo ustvaril Levar, praktičnega tasta njegovega, Burgessa, ki ga je igral Lipah, in pa pastorjeva strojepiska, katero je podala Rakarjeva. — Stoletnica Ibsenovega rojstva se je proslavila z uprizoritvijo «Divje race». Predstava sama je bila zelo, zelo šablonska. Zdi se mi, da naše gledališče ne more več najti tiste tople, iskrene vezi z Ibsenovimi dramami, ki so potrebne za uprizoritev vsakega dela. Ibsen nam je danes tuj! Vendar bi se moral ta časovno tako pomembni in važni dramatik, ki je tudi v slovenski dramski literaturi zapustil dokaj vidnih sledov ter v obilni meri oplajal slovensko gledališče, ako se že proslavlja, proslaviti z vso tehtnostjo in igralsko poglobljenostjo. — Nesporno iz repertoarnih zadreg se je izkopala iz gledaliških arhivov Halbejeva «Mladost». Tudi to delo ima v nemški literaturi neko časovno pomembnost; njegova življenska in umetniška pomembnost pa ni taka, da bi ga moral slovenski oder znova obujati v življenje. — Z veseloigrami na splošno slovensko gledališče nima sreče. «Vrt Eden», «Večni mladenič», «Nedeljski oddih», «Sestrična iz Varšave», a tudi Brodov «Dobri vojak Švejk» ter «Fani, itd.» Američana Jeromea K. Jeromea, ki sta se uprizorili koncem sezone, — vse to je prav za prav repertoar drugovrstnih gledališč. Tudi gmotni uspeh takih predstav ni tako ogromen, kakor bi si kdo domišljal.

Iz staroklasičnega repertoarja se je uprizorila Evripidova «Medeja». To delo v taki uprizoritvi pač ni bilo zmožno, da bi občinstvo intimno približalo veličastnim, večnostnim lepotam grške drame. Treba bo pač seči po Sofokleju! Nositeljico tragedije, lik Medejin, je oblikovala A. Danilova; opremila je svojo vlogo z vsem naturalizmom, ki je zlasti po svoji vnanji strani razodeval veliko rutiniranost in virtuoznost te igralka, duša Medeje pa nam je ne samo časovno, marveč tudi obččloveško ostala — zaprta in tuja.

To je inozemski repertoar pretekle sezone. In slovenska originalna drama?

«Dramatizacijo» Cankarjevega «Hlapca Jerneja in njegove pravice» sem že omenil. To dramsko tvorbo, ki je v svojem bistvu samo monolog in bi si jo Ivan Cankar z vso svojo jedko rigoroznostjo prepovedal, je treba odkloniti režijski, igralsko in scenično. Takih eksperimentov bi uprava ne smela dopuščati!

Slovenska drama je spregovorila v pretekli sezoni po svojih zastopnikih A. Leskovcu, A. Cerkvniku in A. Novačanu.

Najjačji, najbujnejši, najneposrednejši v tej trojici je A. Novačan. O literarni strani «Hermana Celjskega» je ta list že obširno

razpravljaj. Nam ostane samo, da ga premotrino kot odrsko tvorbo. Tu je predvsem treba znova ponoviti, da je knjiga drugo nego oder. Čar jezika se na odru obleti, premnoga duhovita misel, ki v knjigi učinkuje, utone na odru v praznino, ako ni potekla iz vsega osrčja celotnega organizma. Oder je najbolj groba in brezobzirna preizkušnja pesnitve. Pokazalo se je, da je «Herman Celjski» kot odrsko delo preobteženo z detajlnimi podrobnostmi, ki bi morale brezpogojno izpasti in da zato po svoji strukturi zelo spominja na strukturo romana, ki je po znanem španskem estetu Ortegi y Gassetu predvsem «razsipno obilje podrobnosti». Postave, ki so močno žive v knjigi, tudi na odru niso odpovedale. In ker je osrednji lik, ki veže ves ta «dramski mozaik», oseba Hermana, produkt tvornega pesniškega duha, življensko pristen, močan in potenten, bo ta kronika v dialogih ostala tudi kot odrsko delo, ki še pride na slovenski oder. Upamo samó, da primerno obsekano in igralsko poglobljeno.

Režiral je «Hermana» O. Šest. Svoji režiji je dal realistično obeležje, ki ga narahlo stilizira samo v posameznih prizorih (judje, Veronika), s spremljanjem primerne godbe (S. Osterc), kakor dela to pri svoji režiji Shakespearca. Prizor bičarjev pa je s svojim rezkim naturalizmom izzival v grotesko in dal prizoru nasproten poudarek nego je v knjigi. Igralo se ni vseskozi enakomerno. Prvi akt je bil najboljši, to je bila sploh najbolj dovršena igra v pretekli sezoni. Kakor je tu v prvem dejanju Levar postavil svojega Hermana — take igre še nisem videl zlepa na našem odru. V naslednjih dejanjih je i Levar i vsa ostala igra znatno uplahnela in se ni več povzpela do svojih prvotnih višin. Odlično figuro je postavil v patru Melhioru Cesar in v Aronu Kralj; na dostojni višini so se vzdržali Barbara Marije Vere, Piccolomini Rogoza in Jošt Soteški Skrbinška. Veroniki, ki jo je pisatelj preskopo očrtal, tudi Nablocka ni mogla vlti polnega življenja; Blaženo, ki je hvaležna odrska vloga, bi morala M. Danilova podrobneje izdelati. — «Herman Celjski» kot odrsko delo ne učinkuje s tako sugestivnostjo, kakor bi človek pričakoval iz knjige; vtis je fragmentaren. Temu je krivo to, ker v delu ni pravega konflikta in pa ker se tekst ni skrajšal z vso rigoroznostjo; velik del krivde pa je tudi v nezadostnem ansamblu: vse glavne vloge bi morale biti zasedene s prvovrstnimi močmi.

A. Leskovec je debutiral s svojo trodejanko «Dva bregova». Snov dela je v slovenski literaturi povsem originalna. Igra se plete v svetu beračev — beračev, ne proletarcev, ne bivših ljudi (razen Macafurja), kakor v Gorkega «Na dnu», beračev kot organizirane socialne plasti. Dva bregova: breg beračev in breg bogatašev; po

sredi teče voda in kdor hoče čez most, ki veže oba bregova, da bi zatajil svoj rod, ga zadene propast. To seveda ni življenje, ni simbol, to je gola intelektualna shematika. Tako je delu torej že pri korenini odvzeta življenska verodostojnost in zato se tudi osebe, ki jih črta pisatelj, ne morejo razživeti v vsej svoji polnosti. To so bizarne, mestoma celo duhovite siluete, njih človeška tragika pa ne more seči do gledalca. Leskovec gleda na svet preveč intelektualno, premalo intuitivno in kot poet. A kakor življenje končno vendarle ni zgolj slepa igra nekih mehaničnih sil in protisil, tako tudi dramatska umetnost ne obstaja samo iz matematično preračunanih učinkov in protiučinkov. Misterij življenja je v človeški duši, nje borba in nje nepreračunljivih silah. Vsako shematiziranje pa je negacija življenja, torej tudi umetnosti. A. Leskovec se je z «Dvema bregovima» pokazal jako spretnega pisca dialogov, ne pa še dramatika. Odličen je njegov plastični, folklorno bogati jezik, izredna njegova sposobnost za razkošno slikanje situacije in prizora (II. akt). Igralo se je v dobri zasedbi vseskozi dostojno; delo je v režiji Pavla Golije doseglo zaslužen, jako časten uspeh. — «Dva bregova» sta v slovenskem slovstvu najtipičnejši vzorec napornega iskanja lastnega, svojiskega stila; ako je v Leskovcu dovolj umetnika, ga bo nedvomno tudi našel.

Angelo Cerkvėnik ni začetnik v slovenski dramatici. Napisal je že več dramatskih stvari, ki pa doslej še niso prišle na oder Narodnega gledališča. Tako se tudi njegov nastop lahko smatra za debut. Uprizorila se je «veseložalostna» igra, prav za prav groteska, «Roka pravice». Ali je bila to najsrečnejša izbira med njegovimi dramskimi deli, ne vem. «Roka pravice» vsekakor ni posrečeno delo. Cerkvėnik je nameraval napisati žgočo satiro na našo gnilo sodobnost, predvsem na koruptno birokracijo. S tem pa, da je svojega glavnega junaka pretiral do nemožnosti in ga kruto karikiral, je prav za prav sam odlomil ost svoji satiri. Ne, Možina ni tip pohlevnega, omejenega uradnika, ki ga preživahna fantazija zanaša v višine neke namišljene karijere, to je v bistvu samo tip bebca, ki spada prav za prav v zavod za slaboumne. Cerkvėnik je tu zagrešil isto napako, kakor v neki meri tudi v svojih prejšnjih delih, napako, ki brani, da njegovo delo ne najde tistega poudarka, ki bi ustrezal njegovi nadarjenosti. Kajti nadarjenosti za dramsko oblikovanje Cerkvėniku ni mogoče odrekati. Kdor natančneje prouči njegov dialog, bo našel v njem zametke močne dramatike. Res, da je rad aktualen, brutalno naturalističen, ne olepšujoč svoje resnice, podobno kot pri Hrvatih Krleža in marsikdo izmed sodobnih pisateljev (I. Erenburg, U. Sin-

clair), ali — ali Cerkvénik svojim osebám ni pravičen in to je poglavitno. Njegovi ljudje so pogosto ali popolne moralne propalice in ničvredneži ali nemogoči bebcí ali pa oboje skupaj. Preozek je njegov pogled na ljudi, preveč lebdi na površju. Že Dostojevskij, ki je segel najgloblje, pa nam je nazorno pokazal, da je tudi še v zadnjem malopridnežu in lopovu (glej «Zapiske iz mrtvega doma») vendarle nekje skrit — človek. In dvigniti iz vse umazane naplavine laži, strasti, pohote in zablod človeka, to je eno izmed znamenj umetnika. — Igralci so, žal, z «Roko pravice» imeli svoj «teater». A kar je storil Kralj z Možino, to je žalilo človeško dostojanstvo. Tako se ne sme. A. Cerkvénik pa, ki je še sredi razvoja, bo sam našel svojo pot: jaz verujem v to.

Od gostovanj v pretekli sezoni je zlasti pomemben poset zagrebške drame. Uprizorila se je Krleževa drama «Vagoniji» z Viko Podgorsko v glavni vlogi. Njena igra je izpričala odlične kvalitete te umetnice. — Delavci so uprizorili kolektivno igro R. Golouha «Krizá», ki je nudila na odru v skrbni, vestni, z ljubeznijo prežeti režiji pisatelja B. Krefta jako zanimiv poizkus. —

Facit pretekle sezone torej ni posebno ugoden. Trditi se dá celo, da je pomenila ta sezona v primeri s svojimi prednicami neko neorientiranost in nazadovanje. Temu je bila deloma kriva odsotnost nekih pomembnejših članov ansambla, deloma spori članstva z bivšim upravnikom. Na čelo gledališča spada osebnost. V novi sezoni vodi posle upravnika bivši dramaturg O. Župančič. Resnoba njegove umetniške osebnosti nam jamči, da postane gledališče, zlasti slovenska drama, zopet to, kar mora biti. Slovensko kulturno občinstvo pa se bo zavedalo, da brez njega ni gledališča.

KNJIŽEVNA POROČILA

Cronia Arturo: Ottone Župančič. Roma 1928. (Pubblicazioni dell'«Istituto per l'Europa orientale». I. Serie. XIII.) 137 str.

K Župančičevi petdesetletnici je kot ponatis iz «Rivista di letterature slave», ki jo izdaja zgoraj v naslovu omenjeni institut, izšla ta obširna monografija, pač eden najlepših darov k pesnikovemu jubileju. Že površen pregled prepriča bravca, da pisec ni štedil dela in truda: poleg knjig, ki jih je Župančič sam izdal ali pri njih sodeloval, so vpoštevane in citirane pesmi, ki jih ni sprejel v nobeno svojih zbirk, zabeleženo je vse, kar je kdo kje zapisal o Župančiču in njegovem delu pomembnega ali nepomembnega. Tako vidi Italijan v tej knjigi ne samo Župančiča kot poeta, vidi tudi, kako ga sodobniki cenijo, postavi se mu pred oči tudi kot faktor duševnega življenja med Slovenci. Za uvod služi piscu kratka, še ne celo stran obsegajoča biografija poetova, za konec bibliografija spisov o njem in italijanskih prevodov njegovih poezij, ki obsega komaj nekaj več prostora. Med ta preprosti začetek in

sumarično suhoparni konec pa je vložena podrobna, do najfinejših globlin sezajoča analiza Župančičevega dela; odlikuje jo skrbno in obsežno zbrano gradivo, povzeto povsodi iz prvih virov, še bolj pa intimna poglobitev in presenetljivo sodoživljanje s poetovo besedo.

Kratki označbi slovenske literature ob koncu 19. stoletja in modernih struj, ki so se v svetovni poeziji pojavile ob času, ko so izhajale prve Župančičeve knjige, sledi splošna označba poeta, ki vidi v njem sintezo vseh značilnih potez nove umetnosti, cepljenih na staro in krepko deblo narodnih energij. Ne da bi skušal biti vodja kake šole z določenim programom ali da bi se enostransko oklepal kake določene struje, išče novih energij in odkriva nove ideale; svojim rojakom ne deli cenenih manifestov in ne širi novotarskih programov, ampak skromno z zvoki svoje mnogostrune lire oznanja čar nove umetnosti, ki prenaša ekstatičnega duha v bajni svet in ga opaja s čudovitimi harmonijami, z dionizijskimi sanjami. Kot nekako podlago za splošno oceno poeta služijo piscu «Mlada pota», ki so mu dokument poeta, ki je že dozorel in se zaveda svojega dela. Vendar pa bi se — pravi pisec — zmotil, kdor bi mislil, da lahko s kritičnim razborom te knjige prodre v globino Župančičeve pesniške osebnosti, dasi je Župančič sam v nji podal nekako sintezo svoje umetnosti, nekako rekapitulacijo lastnega razvoja. Poet pa gleda na sebe in na svoje delo drugače ko kritik, ki mora zajeti pesnikovo osebnost v vsem njenem obsegu, za kar mu je treba spoznati ves tok njegovega umetniškega razvoja.

Zato začne Cronia v sledečem poglavju svoje delo kar od kraja, s kronološkim pretresom Župančičeve pesniške tvorbe. Kar v začetku se obrne proti netočni in zmotni praksi dosedanjih kritikov, ki na začetek Župančičeve pesniške tvorbe stavijo «Čašo opojnosti». Tako pustijo, iz golega zunanjega razloga, ker so «Pisanice» kot knjiga izšle pozneje, vnmear vso prvo razvojno dobo poeta ali pa njeno kronologijo vsaj pomešajo. Cronia pa tej prvi, gimnazijski dobi poeta, v kateri so nastajale «Pisanice», še preden so se njegove ustne dotaknile «Čaše opojnosti», posveti posebno poglavje s podrobno statistiko pesmi, ki so v letih 1894—1900 izšle v «Angelčku», «Vrtcu» in «Dom in svetu». Posebna pozornost piščeva je obrnjena k onim elementom Župančičeve poezije, ki se pojavljajo že v prvih početkih in se pozneje razvijajo. Kakor «Mlada pota» za poznejšo dobo, so — po Cronii — «Pisanice» sinteza Župančičeve mladostne poezije. — Sledeča poglavja obravnavajo Župančičevo delo v časovnem redu, najprej «Čašo opojnosti», to «eksotično sadje, natrgano v umetnih vrtovih dekadentizma», ki pa ga je zdravi organizem slovenskega poeta premagal. Pot iz noči in kaosa k luči vidi Cronia v knjigi «Čez plan», najznačilnejša pesem v zbirki mu je «Ptič Samoživ», ki je po njegovem ključ za «Samogovore». Ta knjiga kaže najbolj značilno in najvišjo fazo njegovega umetniškega razvoja, v kateri mu je Muza «Samota» in poje njegova lira o samoti. Ta samota pa ni kak pojav pesimistične zagrenjenosti ali nenaravna afektacija, ampak nova ustrojenost v Nietzschejevem smislu, vir in pogon za novo življenje. Njegova ljubezen postane sublimirana, spiritualistična, jasno njegovo razmerje do Boga, njegova ljubezen do domovine se pokaže v sicer ne številnih, toda silno dinamičnih in estetično prekipevajočih spevih: «l'idea della patria surge ad elevatissime perfezioni e la sua immagine brilla di vivezza e di splendore non comuni alla lirica degli Sloveni e degli Slavi in generale» (str. 70). Nekak višek je «Duma», ki jo Cronia obširno analizira. — V «Ugankah» in «Cicibanu», ki jima veljajo sledeča poglavja, vidi Cronia istega globokega opazovavca, kakor v «Samogovorih», ki

blodi pa nebu in bedi med ljudmi, istega sanjača in preroka, ki ob sicer spremenjeni snovi govori isti pesniški jezik. Vmes pa se — popolnoma nepričakovano — pojavi prvi epični poskus: «Jerala», pojavi se tudi delo na dotlej neobdelovanem polju: prevodi iz tujih literatur. — Sledeče poglavje je posvečeno knjigi «V zarje Vidove», v kateri iščejo nekateri kritiki preveč vpliva svetovne vojne, kar skuša Cronia s točno kronologijo posameznih pesmi, ki so izšle že davno pred njo, popraviti in reducirati na pravo mero. — Osmo poglavje je posvečeno «Veroniki Deseniški», ki se Cronii zdi bolj prvi del trilogije ko samostojna tragedija in ki ne vzdrži primere ž njegovo lirično tvorbo. — Posebno poglavje je posvečeno Župančiču prevajavcu; umljivo je, da se Cronia ob tej priliki dalje pomudi ob njegovih prevodih iz Danteja in primerja Župančičev prevod z Debevčevim (Vraza, Koseskega in Ušeničnika samo omeni). — Dočim je dotlej opazoval in analiziral Župančičevo delo bolj z umskega ko intuitivnega stališča, preide Cronia v zadnjem poglavju na karakteristiko formalne plati njegovega dela, umetniških sredstev, v katerih se kaže Župančič kot ljubitelj lepote, kot entuzijast harmonije. Bolj ko vsa druga poglavja kaže to, kako fino je prislunil Župančičevi besedi in kako intimno sodoživlja vso njegovo umetniško tvorbo. Izbrane besede, s katerimi spremlja in ocenjuje vse poetovo delo, se tukaj stopnjujejo do nepričakovane višine. Dočim je prej, da Italijanom vsaj približno pokaže pravi živec Župančičeve besede, prevajal primere iz Župančiča v prozi, mora tukaj ponatiskovati cele verze v izvorniku, ker sam priznava, da se vsa značilna lepota izvornika niti približno ne dá pokazati v prevodu. Kakor prej ob razboru miselne strani, ponavlja tudi v tem poglavju, ki obravnava formalno plat, da je Župančič «poeta per eccellenza».

Italijanom se rado očita, da za tujo pesniško tvorbo nimajo čuta in pravega umevanja — Slovenci po tej knjigi kaj takega ne bomo smeli več trditi. Knjiga je ne samo temeljita znanstvena razprava, ampak umetniško delo visokih kvalitete. Želeti bi bilo le, da bi lahko prišla v roke vsem Slovencem; samo prevajavec naj ne misli, da bo imel lahek posel s prevodom. Če imamo sedaj že drugi slučaj, da je fundamentalna razprava o slovenskem poetu izšla v jeziku, ki je ogromni večini Slovencev neumljiv, smemo pač izraziti rahlo upanje, da se bo tudi tokrat za slovenski prevod dobil pogumen založnik. Za ta slučaj bo mogoče prav prišlo par opazk, ki vrednosti dela nikakor ne zmanjšujejo, ki pa bi jih — v slovenskem prevodu — bilo mogoče vpoštevati.

«Archivio di Stato» (str. 5) bo slovenski prevajavec molče popravil v «comunale». — «V teh težkih dneh» ni «motto generale» za «Mlada pota», kakor sodi Cronia (str. 18), ker je pesem prišla na to mesto, ko je bila vsa knjiga že dotiskana, prišla pa zato, ker je bilo v naslovni poli še toliko praznega prostora. — Zmotna je razlaga naslova «V zarje Vidove» (str. 91), ki je posnet iz slovenskega narodnega koledarja; to bi bil Cronia lahko videl v koledarskih verzih za mesece, ki jih je Župančič priobčil v «Literarni pratiki», pa jih je menda prezrl ali pa se mu niso zdeli tako važni. — Enako je prezrl tudi sotrudništvo Župančiča pri Štrekljevi zbirki «Slovenskih narodnih pesmi», ki je prav značilno: omejeno je namreč samo na zbirko otroških pesmic iz Bele Krajine.

J. A. G.

Borisav Stanković: Dela. Beograd 1928. Izdaja Odbor za izdavanje dela Borisava Stankovića. (I. «Nečista krv». — II. Drame [«Koštana», «Tešana», «Jovča»]. — III. «Stari dani» [povešti].)

Kmalu po smrti velikega srbskega pripovednika Bore Stankovića se je zbral v Belgradu odbor, ki je napovedal izdajo njegovih zbranih spisov. Da odbor

izvršuje svojo nalogo, pričajo trije zvezki, ki leže pred nami. Reči pa moramo, da smo se od posebnega odbora nadejali več. Ta izdaja ni kritična in dokončna; vse pa kaže, da boljše izdaje še dolgo ne bo. Tako torej posebni odbor ni v ničemer prekosil zasebnega založnika, ki ima pred očmi zgolj poslovni dobiček. Izdaja je dokaj primitivna in neveščna.

Sploh je značilno, da so v srbskem slovstvu kritične izdaje zbranih spisov bolj redek pojav. Dočim je n. pr. kompletnega Vuka Karadžića izdala državna založba in medtem ko Srpska književna zadruga pridno izdaja zbrane spise posameznih pisateljev, boš zaman vpraševal po kompletni in kritično urejeni izdaji Lazarevića, Matavulja, Sremca, Kočića itd. Poseben odbor deluje n. pr. pri «Biblioteki srpskih pisaca», ki jo je letos osnovala belgrajska «Narodna prosveta», v zvezi s tem pa opazimo tudi tu pomanjkanje tiste izdajateljske in uredniške veščine, ki je pripravila Slovencem zbrane spise Jurčića, Tavčarja, Podlimbarskega, Mencingerja, Cankarja. Celó v devetdesetih letih so pri nas izhajali zbrani spisi v boljših izdajah (n. pr. Levčev Levstik) nego so današnje izdaje srbskih pisateljev.

Tudi Srbi niso velik narod, ki bi si lahko dovolil več izdaj svojih pisateljev. Zbrani spisi se izdajajo pri nas za cela desetletja, zato pa zahtevajo več pozornosti in skrbi nego posamezni spisi še živečega pisatelja. Borisava Stankovića smo si še posebe želeli v kompletni kritični izdaji. A kratkovidni poslovni interesi so narekovali izdajo, ki, žal, nima trajne vrednosti.

Iz samih knjig ne izvemo, kdo je urednik «Dela», dasi je n. pr. v zvezku «Drame» na str. 220. «napomena redaktorova», ki izvemo iz nje n. pr. to, da je urednik izpopolnil in popravil cele dele nedovršene «Jovče». V vsaki spodobni izdaji zbranih spisov se urednik imenuje na vidnem mestu, ker za njo odgovarja. Če sta skromnost in sramežljivost cvetki, ki na Balkanu ne uspevata, nam ostaja le še neodgovornost. Urednik se očitno ne drži kronološkega reda, saj je izšel v prvem zvezku roman «Nečista krv» (prve izdaje leta 1911.), v tretjem pa črtice iz zbirke «Iz staroga Jevangjelja» (1899) in «Stari dani» (1902). Tako bodo tedaj izšle v nadaljnjih zvezkih še ostale povesti ter odlomki nedovršenih romanov. Ali izdajatelj so v tem pogledu kaj širokosrčni: če že hočeš imeti vsaj za silo kronološko izdajo, ti nihče ne brani. Nikjer ni namreč označeno, da je ta zvezek prvi, oni pa drugi ali tretji; vzemi, bratec, tretji zvezek in pozabi, da sta pred njim izšla že dva zvezka in boš imel prvega, ki vsebuje pisateljeve začetke. Ti zbrani spisi imajo torej skupen naslov «Dela», ali vrstni red ni nikjer označen, kar je pri podobnih izdajah sila redek pojav. Od tujih literatur razvajeni čitatelj bo nadalje hudo pogrešal danes že povsod uzuelnih, da, šablonskih dodatkov, ki si brez njih težko mislimo količjak spodobno izdajo zbranih spisov; tako n. pr. uvod v izdajo, morebiti celo sintentično studijo o pisatelju, na koncu komentar, vmes pa tudi kako sliko. Pri Stankoviću bi bilo tega še posebej treba; to je čutil tudi urednik, zato je dodal na koncu nekaj vrstic najnujnejših opomb, a tako, kakor da bi ga bilo sram vsakega pojasnjevanja in komentiranja. Seveda izdaja nima niti ene Stankovićeve slike. V grafičnem pogledu je tako preprosta, kakor le biti more.

Lahko bi se kdo opravičeval, češ, da je izdaja ljudska in bi bili torej vsi dodatki le odvišna navlaka, ki bi knjigo podražila; tako pa se lahko vsak zvezek posebej kupuje in je izdaja poslovno bolj sigurna. Tak izgovor bi pričal le o primitivnem stališču, zakaj tudi ljudske izdaje celo živečih pisateljev imajo danes v drugih literaturah kaj često uvod in opombe, ki pripomorejo k večjemu umevanju. Izdajateljji vedo sami, da sedanje razmere na knjižnem

trgu ne dopuščajo v doglednem času nove, kritične izdaje Stankovičevih spisov. Večča, smotrena, okusna izdaja bi «Dela» le neznatno podražila, dala pa bi knjigam trajnejšo ceno in bi jih z veseljem jemali v roko i literarno izobraženi čitatelji i širše občinstvo.

Nismo neskromni, če srbske izdajateljce ponovno opozorimo na že omenjene izdaje slovenskih pisateljev, zakaj pri nas ne more biti besede o obilnih sredstvih in širokem čitateljskem krogu. Vzlic vsem prehodnim pojavom lahko srbski založniki pri spisih trajne vrednosti zmirom upoštevajo srbski in h r v a š k i knjižni trg, torej znatno širše kroge nego jih ima slovenska knjiga. Kljub temu se pri nas izdaja slovenski književni standard tako skrbno in vešče, da se lahko meri z izdajami večjih in srečnejših literatur.

Te dobrohotne opazke pa naj ne odvrnejo slovenskega čitatelja od čitanja spisov «najoriginalnejšega srbskega pripovednika B. Stankovića» (glej moj članek «Borisav Stanković», «Ljubljanski Zvon», 1927, str. 660) v tej edini kompletni izdaji, ki bo kmalu dovršena.

B. B o r k o.

Ant. Adamič: Znanci, črtice. V Ljubljani, 1928. Samozaložba. — Sedemnajst je teh črtic. Avtor, homo novus, jih je pisal ambiciozno in z ljubeznijo. Vse se odlikujejo po zgoščenosti dejanja in sloga, v njih je mnogo prav lepe realistične, ki se ti nikjer ne vsiljuje, nikjer ne upira. Ugajale so mi: Pohujšanje, Dolf, Sovražnik in še nekatere, druge v umetniškem pogledu zaostajajo za njimi; vendar so tudi med temi črtice s posrečenimi epizodami, zlasti opisi prirode. — Tudi z jezikom se je avtor potrudil. Očitno je, da je zanj imel dosti dobre volje, kar je dandanes vredno že prav velike hvale; le posluha in okusa nima zmerom pravega. Mirkota, Vinkota, očali, uvideven, oljnata (slika), zamogli, kaj sem jaz v z r o k? in ob podobno sem se nemilo spotikal. «Zvohljati», če bi to sploh bila prava tvorba, pomeni kaj izvohati, zavohati, ne pa zuhati, za ušesa koga stresti. Tu, tam človeka drega vpliv slabo pisanih dnevnikov; nemara, da tudi tiste preklete «uradne slovenščine», ki so si jo naši birokrati urezali po tujem vzorcu in ki se je držijo kakor laščec krave. Verujem, da se bo avtor še naredil, in hvalo mu vem, da je knjigo izdal v tako okusni, prikupni opremi, in sicer — habent sua fata libelli! — v lastni založbi! Samozaložba je obtožba današnjega časa, a ta kelih bridkosti naj gre mimo avtorja — srečno.

Nedvomno bo vsakdo z veseljem in užitkom bral to knjigo. Saj ga bo zabavala in spominjala marsičesa. Več pa avtor, kolikor morem presoditi jaz, tako ni nameraval.

I v a n Z o r e c.

Ivo Sever: Oton Župančič. Založba «Naša gruda», Zagreb. Natisnil J. Blasnik, Ljubljana. Knjižnica «Naša gruda», števil. I. 1928. 80 str.

O petdesetletnici Otona Župančiča je izdal Ivo Sever publikacijo, kjer je hotel osvetliti Župančičevo osebnost in njegova dela. Knjiga ni dosegla svojega namena v ničemer, deloma radi svoje vsebinske brezpomembnosti, deloma radi tona, ki veje iz nje; — v glavnem pa, ker nam ni prinesla nikakih novih odkritij, temveč je polna dognanj, ki so jih drugi že davno pred Severjem globlje in verneje razodeli. Zato bi v s e b i n s k o ne bilo ničesar ocenjevati, ker se je ocenila sama s svojim nizkim nivojem, opombe vredne so le njene formalne strani, temeljna upravičenost, iz katere je knjiga zrasla, pa še kopica grobih zmot, ki zevajo iz vsake strani, le da so skrbno prikrite s patetiko v slogu.

Da ne bo zavijanjan! — Poglavitnejši del knjige — prvih 25 strani — je Sever izpolnil s ponavljanjem o «netragičnosti Župančičevih „junakov“» in z od-

klonitvijo tragedije «Veronika Deseniška» na način, ki je očividni résumé ocen Fr. Koblarja, Vidmarja in dr. Kelemine. Tako da ni razen oksimoronov v stilu, kretnji pa še v umetniških nazorih — Severjeva naivna zaupnost v svoja duševna in umetnostna obzorja! — v bistvu ničesar novega. Ali naj bo to razodetje, da je Severju Hamlet «idealista, junak duhovnega, nematerialističnega sveta»? Morda v sorodu s Cankarjevim «idealizmom» iz «Hlapcev»? Sever je s tem podrl Hamletov življenski obstoj z neko metafiziko. Simbolno: naredil je iz Hamleta — živega človeka, Hamleta — mrtvo idejo in tako negiral prvobitno življenje z njega idejnim smislom. — Potem je Severju komičnost antipod tragičnosti — Molière? — in zato «Veronika» skoroda komedija, vsaj delno, češ, «da je torej (Župančič) z elementi komike gradil tragedijo» (str. 13). «Elementov komike» pa ni Sever nikjer pokazal. Morda le tam, kjer nam analizira «Veroniko» v elemente — po najnovejši kritični metodi! —, ko pravi: «Tu je Župančič v prvem dejanju izmenoma epik, komediograf in lirik, v drugem in tretjem dejanju zdaj eno zdaj drugo (!), v četrtem pretežno nekak traged (!), v petem pa absolutno zgrešen, literaren simbolik (!)». Res, komično! Ali ni to sholastično dlakopcepstvo? Ne, niti oddaleč ne kritična «novitost» in «sinteza», ampak analitično trganje celote v brezpomembne koščke.

Isto je počel Sever pri orisu Župančičeve osebnosti. «Dvoobraznost» ali dualizem ni še negacija umetnika, iz tega tudi ne sledi «problematičnost» umetnikovega sveta in ne umetnin. Ampak prav obratno je močno resnično, da je namreč borba med najrazličnejšimi bregovi rešilna in ustvarjalna moč za umetnika. Primeri: Goethe, Shakespeare (Hamlet!), Dostojevskij, Nietzsche in vsi največji. Pa so nam res še vedno v svojem najzadnjem in najsvetejšem problem, ker so dojeli vase celega človeka, ki ga ni mogoče opredeliti. «Enovitost» je slaba fraza! Stagnacija! Da je Župančič v gradbi monumentalnejših del šibak, da ne more vplivati z «grandioznostjo» in enovitostjo v zgradbi bodisi v drami «Veroniki», bodisi v svoji najdaljši pesmi «Dumi» — Sever je tukaj skočil za Vidmarjem! — ni kriva še zdaleč ne razdvojenost v njem, ampak njegova umetniška *φύσις*, potem pa najvažnejše njegova umetniška vzgoja, ki je tudi Cankarja ohromela v drami in uničuje sedaj Preglja. To je podedovani greh generacije. Prvi psihološki factum!

V drugem delu — na 55 straneh — je hotel biti Sever iznajdljiv, pa še samosvoj, a ni zmogel. Tudi poglavje o eklekticismu je v bistvu zgolj ozek pogled v umetniški svet. Pa to pozneje! Z Župančičevimi izjavami je Sever skušal podpreti svoja, ki pa so samo obratne trditve Župančičevih. Ne trdim, da je Župančič pravilno sodil o tragediji. Ne, rajši obratno. Pa sem že rekel, da je temu kriva njegova vzgoja (neoromantika!). Zakaj potem še «leposloviti» o življenju umetnika «kot umetnini posebne vrste» (str. 29), o «duhovnem kraljestvu resničnega umetnika» (str. 29), o tem, da je umetnik «borec in junak idejnega sveta, elementarna, nekoristnostna sila» (str. 29). Plehke fraze in slaba kritična romantika! — Enako dirnejo med vrstami posejana namigavanja na «slovenskost» — nov tipus à la Liné? — «specifična slovenskost» v umetnini in čudna umetnina, «ki naj bo kar najpopolnejši odraz duhovnih naporov in stremljenj naše dobe» (str. 33). «Slovenskost» in «slovenskost kot subjekt» so najnovejša terminologija nove slovenske generacije, ki jo sluti Sever, pa prepričan sem, da zaman na tej plitki podlagi. Ne, ni nam treba prerokovanj in analiz «slovenske duše», treba nam je moža, ki bo ustvarjal in ki bo videl vsaj deset pedij v globino umetnikovega snovanja, pa res videl. Sever ne vidi niti pedij! Kajti potem ne bi taval v dveh smereh in govoril v eni sapi za

krajsanje «Veronike», obenem pa trdil, «da je v kali popolnoma zagrešena». Poleg vsega tega pa je Severjevo krajsanje čevljarsko delo. Prešeren je pel o kopitarju! Severja je zapeljala v seciranje in krajsanje kritična manija, ne pa morda sveta želja «podati prireditve, ki bi — v mejah možnosti — odgovarjala idealni (!), po Župančiču zasnovani ‚Veroniki‘» (str. 52). Eheu, koliko kontradikcij!

Z «eklekticismom» je Sever izpel poslednji spev o «slovenski novejši generaciji» — o nji misli govoriti še v poznejših knjigah — češ, da «je v eklekticismu v vseh strokah in panogah iskati potrdilo za veličino naše najbližje bodočnosti» (str. 57). Budalost! Jako tudi dvomim v neko «selečo se Luč, ki se je pri svoji turneji (!!) pravkar zaustavila pri mladih, probujajočih se slovanskih narodih» (str. 57). Ali nisem tega dobrohotno nazval kritična romantika? Govoriti na tak način o eklekticismu je plitkost in zabloda. Vsakemu velikemu človeku so vsa dognanja pred njim dana v uporabo, da iz življenja in sebe izoblikuje umetnino. Kako naj bom prepričan, da je Severju jasno, kaj pomeni eklekticism, ko pa je iz pojma naredil neko mešanico, če pravi, «da je narodni genij plod samolastnega, po razmerah, času in kraju naravnost usodno vplivane (!), sintetičnega eklekticisma» (str. 59). Torej je umetnik pasiven, to je «usodno vplivan» od nekega neznanega in nedoločnega «sintetičnega eklekticisma». Sever ga razume dvojno: kot pozitivnost pri umetniku in kot negativnost za umetnika (n. pr. pri Župančiču), ne pa kot bi moral, ker si sploh ni na jasnem, ali je eklekticism umetniku v prid ali v škodo. Eklekticism je umetnikov greh, zato nikari mešati besede vpliv z besedo eklekticism. Odkrito rečeno: Sever je v teh višinah močno šepav. Drugi psihološki factum!

Župančič je torej eklektik — tu šele pokaže Sever, kako to razume — je eklektik zato, ker pozna vso «pomembnejšo dramsko literaturo» in ker se «Veronika» «doslovno krije» s Hebblovo «Agnes Bernauer» in Grillparzerjevo «Ljubezni in morja valovi» — «doslovno do absurdnosti» (!) (str. 64). Če sodi Sever samo po fabuli, ne pa po dramah obeh dramatikov in njihovih izpeljavah, se temu ne čudim. Sram pa bi me bilo razvleči take neutemeljene malenkosti v navidez tako ogromna odkritja, ki so jih poleg tega že drugi kritiki prej omenili. Severjev «usodni sintetični eklekticism»! — Tudi bi me bilo sram dajati umetniku, ki je dozorel do svojega jedra, razne «domače naloge» (str. 48), zapovedi in navodila, kako naj piše in dela. Do neužitnosti je Sever pritiral ta «eklekticism», ko očita Župančiču, da je gradil «Veroniko» po Freudovih psiho-analitičnih teorijah. Morda zato, ker je Sever na svoj šepavi način podtaknil nekaterim mestom podzavestnost, dnevne sanje, Besetigungswunsch, Angstträume, sploh kot pravi Sever «freudizem». Ni pomislil pri tem, da mora vsebovati te elemente vsaka živa umetnina, ker so življenski, če jih je Freud tudi sam iz življenja prenesel v svojo teorijo, in da umetnik ustvarja neposredno iz življenja, ter si ne bo izposojal takih fenomenov pri Freudu. Tretji psihološki factum! Kaj pa pravi Sever o knjigi «Dichtung und Kunst», kjer Freud dokazuje pravilnost svojih teorij na Shakespeareu, Ibsenu, Michelangelu, na umetnikih, ki niso nikoli poznali ne Freuda ne psihoanalize? In končno, to bi še govorilo v prilog «Veroniki»!

Takšen je Sever v svoji knjigi. V mislih neroden pa plitek v nazorih, v slogu vsakdanji in časopisarski. Najzanimivejši je tam, kjer govori z veliko gesto o prihajajoči slovenski generaciji, ki bo «slovenskost» odkrila. Sever ga ni! Kritizirati, teoretizirati, učiti, podirati je etično upravičen le močan duh, ki ima v sebi strnjeno vso kulturno preteklost in sodobnost in — kar

je najpoglavitneje — ki ima globok pogled v okolico okrog sebe in vase, kjer so mu zapisane tudi meje, ne pa nedozorel, ki se mora še boriti s samimi sencami, ker ta je močno kriv na vsej bodoči generaciji. Tako delo je v mojih očeh herostratstvo. Sever svojih mej ne pozna!

Anton Ocvirk.

K R O N I K A

Ob šestdesetletnici Otakarja Březine. Dva literarna jubileja v istem mesecu: Lev Tolstoj* in Otakar Březina. Rus in Čeh. Vzhodna in srednja Evropa. Zgolj nasprotja? Ali je kje slovanski duh ali ga ni? Če je, kdo mu je bližji: Březina ali Tolstoj? Sta li sopotnika na cesti k skupnemu daljnemu cilju, ali pa sta se srečali le imeni, slučajno in brezvezno? — Nekdo je zapisal, da je Březina «duhoven vesoljstva». Njegove pesmi so mestoma molitve, himne, psalmi. Njegovo življenje je asketsko odtujeno svetu; oči mu zro sanjavo, vizionarno. Njegova pisava nas spominja menihov-knjigopiscev. In tako tih je v tej kričavi sodobnosti, — vidi se, da moli drugega boga kot njegova okolica. In Tolstoj? Se ne ponavljajo tolikokrat v teh dneh besede o «jasnopoljanskem apostolu», o «ruskem svetniku»? Duhoven in svetnik? Čeprav leži med njima štirideset let, segata oba v našo dobo. Březina je v glavnem zaključil svoje delo nekako ob istem času, ko je Tolstoj izdihnil v Astapovu. Kaj imata torej skupnega? — Le nekaj obrobnihi beležk k temu vprašanju. Ali se ne govori o poslanstvu slovanskih kultur, ki naj prenové zapad, ustvarijo nov kult duha sredi izracionaliziranega sveta tehnike, mehanske civilizacije? Nemara sta Březinovo «Neznano» in Tolstega «Bog» isti točki v intuitivno gledanem vesoljstvu, različni le na videz zaradi dveh perspektiv, dveh nasprotnih točk, dveh tradicionalno in časovno oddaljenih osebnosti. Dočim Březina opeva potem, ko je prebolel svoj pesimistični dualizem, enotnost vesoljnega življenja, kozmos, ki nima meje ne v bogu ne v človeku, živali ali rastlini, uči Tolstoj, da so vse nebeške sile v človeku in da je treba Boga častiti z ljubeznijo, ki preveva vse stvarstvo. Březina je lirik, Tolstoj epik, odtod tolika različnost izraza, dasi je to le eden izmed mnogih vzrokov, a brez dvoma tehten. Tam, kjer je Březina neskončno subtilen, nežen, uglašen na najtišje akorde, dojemljiv za najrahljšo kristalizacijo materije, je Tolstoj skoro sirov, neuglajen, mužiški — a zato prav tako vidovit in velik. Umetnost Tolstega je zemeljska, vonja po grudi in po človeški krvi, dočim je umetnost Březine nadzemeljska, kozmična, eterična. Ali je zaradi tega manj človeška? Ne. Dasi sta Tolstoj in Březina zrla v isto točko na skrajni meji človeškega spoznanja, je pogled Tolstega bolj zameglen, nejasen. Sopare zemlje in človeka so ga tako obdale, da se ni mogel povzpeti od minljivih tez k sintezi. Nazori Tolstega bodo ostali le toliko, kolikor jih veže umetnost; ves njegov boj za iracionalno resnico, ki se je pretvoril v osebno tragedijo, bo izginil med množico usod. Březina vstaja pred nami čistejši in enotnejši. Njegova graditeljska roka je ustvarila sintezo umetnosti in ideje, duha in gmote, človeka in vesoljstva. Morda ga ni pesnika, ki bi zlil toliko raznovrstnih elementov v toli ubrano celoto, ki nas slepi po svojem čudovitem blesku, kakor ga imajo zgolj zlahtne, neminljive, večne snovi. Březina je v svoji poeziji tako enoten, da mu ne moremo nič več dodati, in

* Stoletnice rojstva L. Tolstega se bo «Ljubljanski Zvon» obširneje spomnil v eni prihodnjih števil. (Op. ur.)

še sam si ne more ničesar dodati, zato danes molči. — Fr. Werfel, pišoč uvod k nemškemu prevodu Bezručevih «šleskih pesmi», omenja husitizem in češke brate kot izhodišče Březinove mistike in Komenskega kot pesnikovega duhovnega vzornika. Že zdavnaj je bila opažena sorodnost med Tolstim in Chelčičkým. Kaj zato, da so vmes stoletja! Današnji čas, ki se na svoji poti ob prepadih vekov še vedno rad upira na berglo pozitivizma, pozablja, kolik minus pomeni v vsem njegovem dejanju in nehanju pomanjkanje velike sinteze, ki je nekajkrat v kulturni zgodovini razsvetlila človeštvo in mu oplodila duha za cela stoletja. Pozabljamo, da leži tema na mejah našega spoznanja, kakor zakriva skrivnost naš začetek in konec in da v oblikovanju človeškega vseduha, ki mu služijo minljive kulture in geniji vseh časov, ni ozkosrčne delitve časa na razne «ostro» ločene vekove, ločitve, ki so na njo prisegali profesionalni zgodovinarji. Březina potemtakem ni «srednjeveški» duh, kakor ga je že kdo nazval, niti niso stare kulture s svojimi filozofi, verskimi učitelji in mistiki zatonile za bregove, koder ni jutra. Tajnost Březinove sinteze je prav v velikem spoznanju, da so vse tvorne sile enota, da deluje duh v stvari in stvar v duhu in da ista sila vodi vse veselstvo k cilju, ki se komaj svita v «tajnostnih daljavah», viden le pesnikovemu intuitivnemu pogledu. Zato Březina ni — kakor Tolstoj — zavrzel znanosti, a je tudi ni postavil — kakor Avgust Comte ali Marx — na prestol carja-samodržca. Kakor so veliki mistiki Paracelsus, Swendenborg in drugi zbirali sodobne vednosti v enoto, ki je spajala najvišje znanje z najbolj razpaljenim zanosom, z najvišjo ekstazo vidovitosti, s skrivnostnimi tipkami človeške podzavesti in volje, tako prihaja O. Březina skozi temačne gozdove prirodnih ved, skozi neizmerne množice dejstev, na čiste jase vesoljne enotnosti. Njegova mistika ni religiozna, ker ni nastala iz neke ključbovalnosti in notranje nemoči kakor «religija» Leva Tolstega. Březina hoče le, da pogledamo preko gozdov dejstev, resnic in naukov in skozi prizmo svojih najintimnejših doživetij v svet večne lepote in opojnosti, večne rasti in cvetja, v svet idej, ki oblikujejo stvar in dajejo življenju njegove relacije. Ta platonski nazor je danes prav tako «utemeljen» kot je bil kedaj poprej, kajti vsa «spoznanja» in «dognanja» niso mogla zasenčiti kozmične glorijske Neznanege. In če nas vabi Romain Rolland, pišoč o jasnopoljanskem modrecu, da odprimo duri in nastavimo obličja vetru od vzhoda, — ali ni ta veter tisti slovanski duh, ki ga vedno močneje čutimo v zapadni kulturi, duh, ki obrača izmaterializirani svet k jutranjim zarjam, k spoštovanju sakramentalnih svetinj človeškega življenja, k novemu Etosu, ki postavlja gmotne dobrine v pravičnejši odnos s človekom? Da, Březina je eden izmed slovanskih oznanjevalcev in prerokov v puščavi naših dni; njegove pesmi, čudovita mojstrovina jezika in izraza, Beethovnova muzika v gotskem svetišču, vsiljujočem nam temačne vizije bodočnosti, so napoved nove renesance, ki jo vsi čakamo. Ne zdi se nam dobra primera s Claudelom: keltskolatinski duh Claudelov vibrira v starinskem ritmu katoliške liturgije, medtem ko nosi Březina v sebi drhtenje vseh svobodnih duhov, ki jih je kdaj zažejalo po neskončni širini veseljstva in so vztrepetavali pred meglenimi daljavami Neznanege. Iz njega se oglašajo pobožni koral husitov, pesem na grmadah sežganih mučencev novih vizij in novih spoznanj, himna vseh upornikov in vseh zedinjevalcev, vseh, ki jim je življenje samo praznik pred Vstajenjem, vigilija na večnih obalah Veseljstva. (O Otak. Březini glej tudi članek dr. V. Buriana, «Ljubljanski Zvon» leta 1923.)

B. Borko.

Urednikov «imprimatur» 2. oktobra 1928.

Foto A. Berthold

Stadewitz